

Praktische Handleiding Belevingswaarden- onderzoek

Augustus 2006

Praktische Handleiding Belevingswaarden- onderzoek

Augustus 2006

SAMENVATTING

Belevingswaardenonderzoek (BWO) biedt projectleiders een waardevol instrument bij de planvorming en realisatie van infrastructurele werken. Het brengt het perspectief van de burger in beeld. In een BWO wordt de kwaliteit van de leefomgeving vastgesteld op basis van de beleving van de bewoners zelf. Een BWO is gericht op de gebiedsgebruikers, allen die permanent of regelmatig in een gebied verblijven en belang hebben bij de belevingswaarden ter plaatse.

Het doel van een BWO is de bepaling van de effecten van voorgenomen maatregelen op de belevingswaarden in een gebied. BWO is zinvol als een voorgenomen ingreep in de omgeving een merkbaar effect zal hebben op de kwaliteit van de leefomgeving van de burger. Een BWO is altijd te overwegen, maar is zeker nuttig als de publieke opinie verdeeld is over de te nemen maatregelen. Een volledig BWO bestaat uit drie modules, namelijk:

Module 1: verkennend belevingswaardenonderzoek

Deze module bestaat uit een literatuurstudie, gesprekken met betrokken projectmedewerkers en met vertegenwoordigers van belangenorganisaties. De module vangt aan met een omgevingsanalyse. De omgevingsanalyse levert een beschrijving op van de functies in het plangebied en van de belangen, de belangenorganisaties en gebiedsgebruikers. Vervolgens wordt door middel van diepte interviews met gebiedsgebruikers een inventarisatie gemaakt van een zo breed mogelijk scala aan belevingswaarden in het gebied.

Module 2: toetsend belevingswaardenonderzoek

Deze module bestaat uit het enquêteren van een grote en representatieve groep gebiedsgebruikers. Het belang van en de waardering voor de belevingswaarden worden kwantitatief onderbouwd en getoetst. Er wordt vastgesteld welke relatieve gewichten aan de belevingswaarden kunnen worden toegekend.

Module 3: effectbepaling

Deze module is gericht op het verkrijgen van inzicht in de effecten van de voorgenomen maatregelen op de belangrijke belevingswaarden in het gebied. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een specifieke methode, die het mogelijk maakt om de effecten van beleidsalternatieven op de belevingswaarden te bepalen. Het eindresultaat is een vergelijking van de maatregelen vanuit het perspectief van de burger.

BWO wordt uitgevoerd aan de hand van een methode die is ontwikkeld door Rijkswaterstaat Bouwdienst. De expertise over het BWO is inmiddels ondergebracht bij het Steunpunt RWS Publieksgericht. Het Steunpunt RWS Publieksgericht heeft het initiatief genomen tot deze handleiding.

De handleiding biedt aan projectleiders en andere geïnteresseerden een overzicht van de mogelijkheden van het BWO en geeft aanwijzingen over de uitvoering van een BWO en de begeleiding daarvan. Projectleiders die het BWO willen inzetten bij de planontwikkeling, kunnen met behulp van deze handleiding zelf het onderzoeksproces regisseren. Het Steunpunt RWS Publieksgericht kan hen daarbij desgewenst adviseren.

SUMMARY

Social Impact Assessment (SIA) offers a valuable instrument to project leaders at the plan study and realisation of work concerning the infrastructure. It shows the citizens perspective. In SIA the quality of the environment is determined on the basis of the perception of the inhabitants themselves. SIA is aimed at the area users, all who stay permanent or regularly in an area and have an interest in the perception values.

The aim of SIA is the definition of the impact of intended measures on the perception values in an area. SIA is meaningful if a planned intervention in the surroundings will have a noticeable impact on the quality of the environment. To conduct a SIA is always an option, but is certainly usefully if the public opinion is divided. There are three modules in a complete SIA, namely:

Module 1: exploring social impact assessment

This module contains a literature study, consultation with involved project employees and with representatives of interested organisations. The module starts with an environment analysis. The environment analysis provides a description of the functions in the plan area and of the interests, the interested organisations and area users. Then, by means of depth interviews with area users, a survey is conducted of an as broad as possible scale of perception values in the area.

Module 2: testing social impact assessment

In this module a questionnaire is sent to a large and representative group of area users. The importance of and the appreciation for the perception values are quantitative founded and are tested. At this point will be determined which relative weights can be granted to the perception values.

Module 3: impact assessment

This module is aimed at obtaining insight in the effects of the planned measures on the important perception values in the area. For this purpose a specific method is used, which makes it possible to determine the effects of policy alternatives on the perception values. The final result is a comparison of the measures from the citizens perspective.

SIA is carried out by means of a method that has been developed by the Civil Engineering Division (Rijkswaterstaat Bouwdienst). Meanwhile the expertise concerning SIA has been accommodated at the Public Orientation Centre of the Transport Research Center (Steunpunt RWS Publieksgericht van Rijkswaterstaat Adviesdienst Verkeer en Vervoer). The Public Orientation Centre has taken the initiative to this guide. The guide offers an overview of the possibilities of SIA to project leaders and other interested party's and gives indications concerning the implementation of SIA and the supervision of it.

Project leaders who want to use SIA at the plan study, can direct the research process using this guide themselves. The Public Orientation Centre can recommend them thereby if required.

SAMENVATTING 4

SUMMARY 6

- 1. Belevingswaardenonderzoek in vogelvlucht 10**
 - 1.1 Introductie 10
 - 1.2 Het perspectief van de burger 10
 - 1.3 Belevingswaardenonderzoek, doel en opzet 12
 - 1.3.1. Modulaire opzet van een belevingswaardenonderzoek 12
 - 1.3.2. Alle of minder modules 13
 - 1.3.3. Evenwichtige beeldvorming 14
 - 1.4 Wat levert een belevingswaardenonderzoek op en wat niet? 14
 - 1.4.1. Géén opiniepeiling 14
 - 1.4.2. Overzicht van de effecten 14
 - 1.4.3. Inzicht in het plangebied en de gebiedsgebruikers 14
 - 1.4.4. Meer begrip 15
 - 1.5 Wanneer wel belevingswaardenonderzoek en wanneer niet? 16
 - 1.5.1. Voorwaarde: een merkbaar effect 16
 - 1.5.2. Plaats in het planproces, hoe eerder hoe beter 17
 - 1.6 Wat kan het Steunpunt RWS Publieksgericht voor u betekenen? 17
 - 1.6.1. Voorbeelden en standaardisering 18
 - 1.6.2. Geïnspireerd om verder te lezen? 18

- 2. Module 1: verkennend belevingswaardenonderzoek 19**
 - 2.1 Het doel van het verkennend belevingswaardenonderzoek 19
 - 2.2 Omgevingsanalyse 19
 - 2.2.1. Kenmerken van de omgevingsanalyse 20
 - 2.2.2. Rapportage 21
 - 2.2.3. Eindproduct 21
 - 2.3 Inventarisatie van belevingswaarden 21
 - 2.3.1. Kenmerken van de inventarisatie 22
 - 2.3.2. Analyse en rapportage 23
 - 2.3.3. Eindproduct 24
 - 2.4 Aandachtspunten bij de opzet en uitvoering van Module 1 25
 - 2.4.1. Voorbereiding 25
 - 2.4.2. Bureauselectie 25
 - 2.4.3. Methode van gegevensverzameling 25
 - 2.4.4. Ontwerp gespreksrichtlijn 26
 - 2.4.5. Steekproeftrekking en werving 26
 - 2.4.6. Veldwerk 27
 - 2.4.7. Rapportage 27
 - 2.5 Overlegmomenten met het uitvoerende bureau 28
 - 2.6 Praktische tips 28
 - 2.7 Wat kan het Steunpunt RWS Publieksgericht voor u betekenen? 29

-
- 3. Module 2: toetsend belevingswaardenonderzoek 30**
 - 3.1 Het doel van een toetsend belevingswaardenonderzoek 30
 - 3.2 Kenmerken van het toetsend belevingswaardenonderzoek 30
 - 3.3 Aandachtspunten bij de opzet en uitvoering van Module 2 32
 - 3.3.1. Voorbereiding 32
 - 3.3.2. Bureauselectie 32
 - 3.3.3. Methode van gegevensverzameling 33
 - 3.3.4. Ontwerp vragenlijst 34
 - 3.3.5. Steekproeftrekking en werving 35
 - 3.3.6. Veldwerk 36
 - 3.3.7. Rapportage 37
 - 3.4 Overlegmomenten met het uitvoerende bureau 37
 - 3.5 Praktische tips 37
 - 3.6 Wat kan het Steunpunt RWS Publieksgericht voor u betekenen? 38

 - 4. Module 3: effectbepaling 39**
 - 4.1 Het doel van een effectbepaling 39
 - 4.2 Kenmerken van de effectbepaling 39
 - 4.2.1. Vaststellen van het definitieve beoordelingskader 39
 - 4.2.2. Bepalen van indicatoren 41
 - 4.2.3. Opzoeken gegevens in technische deelstudies 42
 - 4.2.4. Beoordeling gegevens uit de technische deelstudies op belevingseffecten 43
 - 4.2.5. Totaalbeoordeling effecten 44
 - 4.2.6. Eindproduct 44
 - 4.3 Aandachtspunten bij de opzet en uitvoering van Module 3 45
 - 4.3.1. Wel of geen effectbepaling? 45
 - 4.3.2. Inpassing in het MER 45
 - 4.3.3. Multidisciplinaire aanpak 46
 - 4.3.4. Rapportage 46
 - 4.4 Overlegmomenten met het uitvoerende bureau 46
 - 4.5 Praktische tips 47
 - 4.6 Wat kan het Steunpunt RWS Publieksgericht voor u betekenen? 47

 - 5. Aan de slag met een belevingswaardenonderzoek 48**
 - 5.1 Doelstelling formuleren 48
 - 5.2 Globale opzet vaststellen 48
 - 5.2.1. Studiegebied bepalen 49
 - 5.2.2. Omvang steekproeven 50
 - 5.3 Vaststellen budget en beschikbare tijd 50
 - 5.4 Inschakeling van het uitvoerende bureau 50
 - 5.5 Timing en afstemming met andere deelstudies van de m.e.r. 51

 - Bijlage A Basislijst met belevingswaarden 52**
 - A.1 Algemene belevingswaarden 52
 - A.2 Gebiedsspecifieke belevingswaarden 54
-

1. Belevingswaardenonderzoek in vogelvlucht

Dit hoofdstuk gaat in op het volgende:

- Introductie
- Het perspectief van de burger
- Het doel en de opzet van een belevingswaardenonderzoek
- Wat levert het op?
- Wanneer is een belevingswaardenonderzoek wel/niet te overwegen?

1.1 Introductie

Belevingswaardenonderzoek (BWO) biedt projectleiders een waardevol instrument bij de planvorming en realisatie van infrastructurele werken. Het brengt het perspectief van de burger in beeld. Het BWO is ontwikkeld om invulling te geven aan de sociale paragraaf van milieueffectrapportages. De praktijk wijst intussen uit dat het BWO niet alleen nuttig is in het kader van m.e.r.-studies, maar dat de methodiek ook ingezet kan worden ten behoeve van andersoortige studies, uiteenlopend van strategische verkenningen tot inrichting- en uitvoeringsplannen.

Er is dus alle aanleiding om het BWO als instrument beter bekend te maken, temeer nu Rijkswaterstaat zich profileert als publieksgerichte organisatie. Het Steunpunt RWS Publieksgericht, waar de ervaring met het BWO binnen Rijkswaterstaat is geconcentreerd, heeft daarom het initiatief genomen tot deze handleiding. De handleiding biedt aan projectleiders en andere geïnteresseerden een overzicht van de mogelijkheden van het BWO, en geeft aanwijzingen over de uitvoering van een BWO en de begeleiding daarvan.

In dit eerste hoofdstuk wordt in vogelvlucht aangeduid wat een BWO is en waarom het zo waardevol kan zijn. Voor wie meer wil weten wordt in de volgende hoofdstukken dieper ingegaan op de methode en de uitvoering van BWO. Projectleiders die BWO willen inzetten bij de planontwikkeling, kunnen met behulp van deze handleiding zelf het onderzoeksproces initiëren en regisseren. Het **Steunpunt RWS Publieksgericht** kan hen daarbij desgewenst adviseren en ondersteunen.

1.2 Het perspectief van de burger

Rijkswaterstaat streeft nadrukkelijk naar publieksgerichte dienstverlening. Conform de 'publiekscirkel' onderscheidt Rijkswaterstaat daarbij enerzijds de afnemers van de diensten (de gebruikers) en anderzijds de belanghebbenden, onder wie de omwonenden.

In de planvorming betekent publieksgerichtheid dan dat bij de planontwikkeling en het afwegen van maatregelen, rekening gehouden wordt met alle betrokkenen, onder wie de omwonenden van het betreffende project. Daartoe moet een adequate inschatting gemaakt worden van de gevolgen van een voorgenomen maatregel (een nieuwe weg, een voorgenomen dijkverlegging et cetera) op de kwaliteit van de leefomgeving. Dit wordt tot op zekere hoogte gedaan in milieueffectrapportages. In m.e.r.-studies wordt immers een inschatting gemaakt van de effecten van voorgenomen maatregelen op de kwaliteit van het leefmilieu. Daarbij wordt de kwaliteit van het leefmilieu gewoonlijk gedefinieerd aan de hand van indicatoren, die door middel van metingen en berekeningen door experts zijn vastgesteld.

Het BWO voegt hier iets *wezenlijks* aan toe: het *perspectief van de burger*. In een BWO wordt namelijk de kwaliteit van de leefomgeving vastgesteld op basis van de beleving van de bewoners *zelf*. Daarmee is het BWO nadrukkelijk een publieksgericht instrument.

Het BWO richt zich in de eerste plaats op de bewoners van een gebied waarop de planvorming betrekking heeft. In veel gevallen hebben voorgenomen maatregelen ook gevolgen voor andere categorieën burgers die in het plangebied verblijven, zoals mensen die er werken of het gebied als recreant bezoeken. Daarom is een BWO vaak gericht op de 'gebiedsgebruikers': allen die permanent of regelmatig in een gebied verblijven, en daarom belang hebben bij de belevingswaarden ter plaatse.

**Belevingswaardenonderzoek Ruimte voor de rivier,
Bovenrivieren (2003)**

Ten behoeve van dit BWO zijn allerlei categorieën gebiedsgebruikers ondervraagd. Dus niet alleen *bewoners* (in stedelijke woonmilieus, in dorpen, op het platteland, en in het bijzonder bewoners van woningen op de dijken) maar ook diverse categorieën recreanten, inclusief natuurliefhebbers. Tevens zijn diverse 'professioneel betrokkenen' geïnterviewd, onder wie landbouwers, ondernemers in de recreatiesector en binnenschippers.

1.3 Belevingswaardenonderzoek, doel en opzet

Het ultieme doel van een BWO is bij te dragen aan een evenwichtiger (meer publieksgerichte) besluitvorming, waarbij rekening wordt gehouden met de kwaliteit van de leefomgeving *zoals deze door de gebiedsgebruikers wordt beleefd*. Daarom wordt in een BWO meestal toegewerkt naar een beschrijving van de (positieve en negatieve) effecten van voorgenomen maatregelen (planalternatieven en varianten) op de kwaliteit van de leefomgeving. Het onderzoek richt zich daarom altijd eerst op de belevingswaarden van de omgeving: dit zijn de fysiek-ruimtelijke omgevingskenmerken (natuur, rust, uitzicht, landschapswaarde et cetera) en de sociale (of 'socio-psychologische') omgevingskenmerken (sociale cohesie, vrijheid, veiligheid et cetera) die tezamen, in de ogen van de gebiedsgebruikers, de kwaliteit van de leefomgeving bepalen.

1.3.1. Modulaire opzet van een belevingswaardenonderzoek

Een volledig BWO bestaat uit drie modules, die stapsgewijs uitgevoerd worden.

Module 1: verkennend belevingswaardenonderzoek

Deze module heeft een voorbereidend en oriënterend karakter en vangt aan met een omgevingsanalyse. Deze levert een beschrijving op van de functies in het plangebied, en van de belangen, de (lokale) belangenorganisaties en gebiedsgebruikers. Door middel van interviews met gebiedsgebruikers wordt een inventarisatie gemaakt van alle belevingswaarden in het gebied. Op basis van verzamelde inzichten wordt vervolgens bepaald in hoeverre de aangetroffen belevingswaarden relevant zijn met het oog op de doelstellingen van de studie. Belevingswaarden die *niet* worden beïnvloed door de voorgenomen maatregelen, worden als niet 'onderscheidend' in de volgende module buiten beschouwing gelaten.

Module 1 bestaat uit literatuurstudie, gesprekken met betrokken projectmedewerkers en met vertegenwoordigers van lokale belangenorganisaties. Daarnaast wordt een aantal diepte-interviews gehouden met gebiedsgebruikers. Daarbij wordt er door de selectie van uiteenlopende categorieën gebiedsgebruikers naar gestreefd een zo breed mogelijk scala aan belevingswaarden te inventariseren.

Module 2: toetsend belevingswaardenonderzoek

In deze module worden het belang van en de waardering voor de belevingswaarden kwantitatief onderbouwd en getoetst, en wordt vastgesteld welke relatieve gewichten aan de belevingswaarden kunnen worden toegekend.

Het toetsend BWO bestaat uit het enquêteren van een grotere en representatieve groep gebiedsgebruikers. Ook de statistische analyse van de verzamelde gegevens, waarbij naar achterliggende verklaringen en statistische correlaties tussen variabelen wordt gezocht, vormt een cruciaal deel van de werkzaamheden in deze module .

Module 3: effectbepaling

Deze module is gericht op het verkrijgen van inzicht in de effecten van de voorgenomen maatregelen (of van de verschillende planalternatieven) op belangrijke belevingswaarden van het gebied. Het eindresultaat is een vergelijking van (verschillende alternatieve) maatregelen vanuit het perspectief van de gebiedsgebruikers.

In het algemeen (en zeker in een BWO als onderdeel van een m.e.r.-studie) wordt de effectbepaling uitgevoerd volgens een specifieke methode die het mogelijk maakt om op basis van technische informatie de effecten van beleidsalternatieven op de belevingswaarden van de burgers te bepalen. De hiervoor benodigde technische informatie wordt onder meer gedestilleerd uit andere deelstudies van een m.e.r.-studie. Op deze wijze worden techniek en burgerperspectief bij elkaar gebracht.

1.3.2. Alle of minder modules

Een volwaardig BWO bestaat uit de drie modules; alleen dan kunnen de effecten van voorgenomen maatregelen op de kwaliteit van de leefomgeving uitvoerig en systematisch worden bepaald en planalternatieven met elkaar worden vergeleken. Toch leert de ervaring dat in projecten soms ook wordt volstaan met minder modules. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een beleidsverkenning, waarbij een voorlopig en globaal inzicht in de belevingswaarden (resultaat van module 1) al kan volstaan. Ook bij kleinschalige planstudies (klein plangebied, weinig gebiedsgebruikers) of wanneer de voorgenomen maatregelen geringe impact hebben, kan soms worden volstaan met een beperkte opzet van het BWO.

Belevingswaardenonderzoek Hollandsche IJssel (2001)

Ten behoeve van de planstudie *Natuurlijke Oevers Hollandsche IJssel* is alleen een verkennend BWO uitgevoerd. Vanwege de bescheiden omvang van het plangebied (de oeverstrook nabij Capelle a/d IJssel) en de beperkte impact van de ingrepen (kleinschalige aanlanding, zitbankjes, voetpaden e.d.) is besloten om onder de omwonenden alleen globale inzichten te verzamelen over de belevingswaarden ter plaatse. Vervolgens hebben projectpartners (Rijkswaterstaat, regionale en lokale overheden) in een *ontwerpatelier* een aantal inrichtingsconcepten ontwikkeld, waarbij uiteraard rekening is gehouden met de lokale belevingswaarden.

1.3.3. Evenwichtige beeldvorming

Kenmerkend voor een volwaardig BWO is dat een *representatief* onderzoek onder gebiedsgebruikers wordt uitgevoerd (module 2). Daardoor kan een evenwichtig beeld gecreëerd worden van wat, naar *de beleving van de gebiedsgebruikers*, waardevolle omgevingskenmerken zijn. Het BWO biedt hierdoor een belangrijke aanvulling op burgerparticipatie (inspraakrondes, hoorzittingen) waarbij burgers met een specifiek eigen belang vaak oververtegenwoordigd zijn en dus (te zeer) beeldbepalend.

1.4 Wat levert een belevingswaardenonderzoek op en wat niet?

1.4.1. Géén opiniepeiling

Het doel van een BWO is de bepaling (of beschrijving) van de effecten van voorgenomen maatregelen op de belevingswaarden van een gebied. Een BWO is dus geen opiniepeiling of draagvlakonderzoek; het levert geen antwoorden op als: 'de meerderheid van de burgers kiest voor alternatief A', of: 'zoveel % is tegen variant B'. Overigens is het wel mogelijk dat in een BWO opinievragen worden meegenomen, zolang dit de centrale doelstelling van het BWO niet in de weg staat.

1.4.2. Overzicht van de effecten

Als een BWO in z'n geheel wordt uitgevoerd (modules 1 t/m 3) is het eindresultaat een beschrijving van de effecten van voorgenomen maatregelen op de kwaliteit van de leefomgeving vanuit het perspectief van de burger. Bij een planstudie met meerdere planalternatieven en varianten biedt het BWO een overzicht van de 'effectverschillen' tussen alternatieven (en tussen varianten). Deze toepassing van het BWO komt goed tot z'n recht in MER-rapportages, ook omdat de systematiek van het BWO aansluit bij de technische deelstudies.

1.4.3. Inzicht in het plangebied en de gebiedsgebruikers

Het BWO (een of meerdere modules) draagt veel bij aan de kennis over het gebied, de gebiedsgebruikers en hun beleving van de kwaliteit van de leefomgeving. Voor betrokken projectleiders kan dit soms aanleiding zijn om de uitgangspunten van het project nog eens goed tegen het licht te houden.

Belevingswaardenonderzoek A16/A13

Uit het in 1999 uitgevoerde BWO in het kader van de Trajectnota /MER A16/A13 werd vastgesteld dat *veiligheid* een belangrijk aspect voor de bevolking was. Een 'eye-opener' was echter dat men bij veiligheid vooral aan inbraken en overvallen dacht, en niet zozeer aan gekantelde vrachtwagens op de snelweg. De projectleider trok er de les uit dat "je moet uitkijken voor snelwegfixatie".

Het BWO biedt in strategische beleidsverkenningen onder andere inzicht in:

- wie de belangrijkste belangenorganisaties en gebiedsgebruikers zijn: bewoners, bedrijven, detaillisten(verenigingen), lokale overheidsinstanties, sportverenigingen, recreanten et cetera.
- welke belangen zij hebben: wonen, werken, (forensen)verkeer, lokale economische belangen, sociale belangen, recreatie, sporten, natuur, rust, ruimte et cetera.
- welke omgevingskenmerken van het gebied voor de verschillende groepen gebiedsgebruikers een belangrijke plaats innemen bij de beleving van de kwaliteit van de leefomgeving.
- welke omgevingskenmerken door de meeste gebiedsgebruikers belangrijk worden gevonden.

Ten behoeve van beleidsverkenningen kan met BWO tevens worden nagegaan hoe de bewoners de ontwikkeling van hun woon- en leefgebied beleven, en welke belevingswaarden daarbij onder druk komen te staan of juist aan betekenis winnen. In deze fase kan het BWO een bron van inspiratie vormen voor beleidsontwerpers en kan het hen helpen om de belangen en behoeften van de gebiedsgebruikers van meet af aan voor ogen te hebben.

In het planproces kan respondenten worden gevraagd naar mogelijkheden voor inpassingsmaatregelen of compensatie van getroffen belevingswaarden wat kan bijdragen aan behoud of versterking van de belevingswaarden van het gebied. Op die manier kan BWO waardevolle input leveren aan bijvoorbeeld het detailontwerp van alternatieven of het ontwikkelen van compenserende en mitigerende maatregelen.

BWO heeft tevens z'n waarde bewezen bij uitvoeringsplannen. Projectleiders kunnen bij de uitvoering meer rekening houden met de wensen en behoeften van de betrokken burgers, tot op het niveau van concrete aanwijzingen voor de inpassing, inrichting en detaillering.

Belevingswaardenonderzoek A50

In het BWO *A50 Knooppunten Grijsoord-Ewijk* (2003), uitgevoerd in het kader van de voorgenomen wegverbetering en -verbreding, zijn module 1 en 2 uitgevoerd. Daarbij zijn naast de plaatselijke belevingswaarden ook de wensen van de omwonenden in kaart gebracht ten aanzien van (onder andere) geluidsschermen. Daardoor biedt het BWO aanwijzingen voor de plekken waar (volgens de omwonenden) geluidsschermen gewenst zijn en zelfs hoe deze er bij voorkeur uit zouden moeten zien.

1.4.4. Meer begrip

De praktijk wijst ook uit dat de uitvoering van een BWO gunstige neveneffecten kan hebben op het planproces zelf. Hoewel uitvoering van een BWO *niet* als doel heeft om het maatschappelijk draagvlak voor maatregelen te vergroten, leert de praktijk dat uitvoering van BWO wel een gunstig effect kan hebben.

Door in gesprek te gaan met belangenorganisaties, door de bewoners te enquêteren en hen (vooraf, tussentijds en na afloop) over het BWO te informeren, kan meer begrip ontstaan voor de belangenafwegingen die de overheid moet maken.

De praktijk leert ook dat een BWO vaak nuttige aanwijzingen oplevert voor de communicatie met de bewoners. In een BWO wordt immers uitvoerig stilgestaan bij hun beleving van de kwaliteit van de leefomgeving, en bij de belevingswaarden die in het geding zijn. Het BWO leert de projectleiders begrip te hebben voor de zienswijze van de bewoners, maar andersom groeit dankzij overleg en communicatie ook vaak het begrip van de bewoners voor het project.

Belevingswaardenonderzoek Dijkteruglegging Lent

De uitvoering van het belevingswaardenonderzoek (bestaande uit drie modules, uitgevoerd in 2003 en 2004) is veel aandacht geweest voor de communicatie met de bewoners. Niet alleen is het onderzoek begeleid door een adviesgroep waarin meerdere belangen- en bewonersorganisaties zitting hadden, ook is de plaatselijke bevolking over de voortgang en de bevindingen van het BWO op de hoogte gehouden via het *Nieuwsbulletin Dijkteruglegging*, een (onder auspiciën van Rijkswaterstaat samengestelde) periodiek verschijnende nieuwsbrief over de planstudie.

1.5 Wanneer wel belevingswaardenonderzoek en wanneer niet?

1.5.1. Voorwaarde: een merkbaar effect

BWO is zinvol als een voorgenomen ingreep in de omgeving een *merkbaar* effect zal hebben op de kwaliteit van de leefomgeving van de burger. In zo'n situatie heeft het bepalen van de (te verwachten) effecten op de kwaliteit van de leefomgeving van de bewoners in het algemeen grote waarde, zowel voor de planvorming als de besluitvorming. Dit geldt temeer als door gebiedsgebruikers uiteenlopend wordt geoordeeld over verschillende oplossingsrichtingen. Immers, juist in zo'n situatie zijn het planproces en de besluitvorming gebaat bij een systematische en zorgvuldige beschrijving van de effecten van de alternatieven op de leefomgeving. Het BWO is dus altijd te overwegen, maar is zeker nuttig als de publieke opinie verdeeld is over de te nemen maatregelen.

Wanneer een ingreep zich echter (naar verwachting) zal onttrekken aan het gezichtsveld van de burger, zal de toegevoegde waarde van een BWO geringer zijn. Dat is bijvoorbeeld het geval als de voorgenomen ingreep relatief klein is en geen merkbare impact heeft op de omgeving. Ook is denkbaar dat de ingreep op zich groot is, maar dat deze in een dunbevolkt gebied plaatsvindt.

1.5.2. Plaats in het planproces, hoe eerder hoe beter

In het algemeen geldt dat naarmate een BWO *eerder* in het planproces wordt uitgevoerd, de belevingswaarden een grotere rol kunnen spelen in de planontwikkeling. Om die reden heeft een BWO in strategische beleidsverkenningen veel toegevoegde waarde, omdat in deze fase reeds de contouren van mogelijke oplossingsrichtingen tot stand komen.

Ook in planstudies geldt dat een vroegtijdige inzet van BWO zal leiden tot een sterkere positie van de belevingswaarden in de planvorming. Dus bij voorkeur worden door middel van een BWO (module 1 en 2) de belevingswaarden al vastgesteld *voordat* de planalternatieven (en – varianten) ontwikkeld zijn. Dan kan het BWO input zijn voor de Startnotitie en wordt het beste gewaarborgd dat het perspectief van de bewoners daadwerkelijk wordt meegenomen in de planontwikkeling. Aangezien de uitvoering van module 3 (Effectbepaling) in een m.e.r. - studie afhankelijk is van de resultaten van andere deelstudies, wordt de 'timing' van deze module afgestemd op die van de andere deelstudies. Dit impliceert dat module 3 niet per se direct volgt na module 2: er kan een ruime periode tussen zitten.

1.6 Wat kan het Steunpunt RWS Publieksgericht voor u betekenen?

BWO wordt uitgevoerd aan de hand van een methode die is ontwikkeld door Rijkswaterstaat Bouwdienst. De expertise over BWO is inmiddels ondergebracht bij het *Steunpunt RWS Publieksgericht*. Bij het Steunpunt RWS Publieksgericht werken verschillende specialisten op het gebied van BWO. Zij bieden ondersteuning en verstrekken adviezen over BWO aan de projectleiders. Gedurende het gehele proces van onderzoek en effectbepaling kan het Steunpunt RWS Publieksgericht worden ingeschakeld.

Specifieke inhoudelijke en procesmatige kwesties en activiteiten waarbij het Steunpunt kan ondersteunen en adviseren zijn onder andere:

- De afweging om al dan niet BWO in te zetten. Zal in een gegeven studieproject BWO wel of geen nuttige functie kunnen vervullen?
- Beschikbaarheid van bevindingen van eerder uitgevoerde, vergelijkbare BWO's
- De opzet. Op welke wijze kan BWO het beste worden vormgegeven? Met hoeveel en welke modules?
- De offerteronde. Het opstellen van een briefing voor bureaus die worden gevraagd een offerte uit te brengen voor een BWO.
- De bureauselectie. De keuze van een uitvoerend onderzoeksbureau. Het Steunpunt RWS Publieksgericht is bekend met de bureaus die de noodzakelijke expertise hebben.
- De kwaliteitsbeoordeling van (tussen)producten. Het beoordelen van planning, vragenlijsten, selectieprocedures en (tussen)rapportages.

-
- De nadere selectie van belevingswaarden (verzameld in module 1) die relevant zijn met het oog op het doel van de studie.
 - De statistische analyse (module 2). Het adviseren over het bewerken/analyseren van kwantitatieve data.
 - Het beoordelen en bijsturen van rapportages van uitvoerende bureaus.
 - De vertaling van bevindingen naar praktische aanwijzingen (op het gebied van inpassing, communicatie et cetera).
 - De effectbepaling. Met name met betrekking tot module 3 is de specialistische kennis van het Steunpunt RWS Publieksgericht vooralsnog onmisbaar.

1.6.1. Voorbeelden en standaardisering

Het Steunpunt RWS Publieksgericht adviseert uiteraard op basis van de vele BWO's die door de adviseurs zijn uitgevoerd of begeleid. Het Steunpunt RWS Publieksgericht beschikt daarbij over alle tot nu toe uitgevoerde BWO's en kan in concrete adviestrajecten BWO's uit het archief aanreiken die tot voorbeeld kunnen dienen.

Bovendien heeft het Steunpunt RWS Publieksgericht op grond van tientallen uitgevoerde BWO's een **basislijst** met belevingswaarden opgesteld. Daarmee wordt onder andere gestreefd naar *standaardisering* van de begrippen die in de vragenlijsten gehanteerd worden. Bovendien kan het worden gebruikt als checklist bij het verkennend BWO. De basislijst is opgenomen in de bijlage.

1.6.2. Geïnspireerd om verder te lezen?

In de hierna volgende hoofdstukken wordt verder ingegaan op de inhoud en uitvoering van de verschillende modules van het BWO. Voorbeelden uit eerdere BWO's zijn steeds in een kader geplaatst. In hoofdstuk 5 wordt een overzicht gegeven van zaken waarop projectleiders moeten letten bij het opstarten van een BWO.

2. Module 1: verkennend belevingswaardenonderzoek

Dit hoofdstuk gaat in op het volgende:

- Het doel van een verkennend belevingswaardenonderzoek
- Omgevingsanalyse
- Inventarisatie van belevingswaarden
- Aandachtspunten bij de opzet en uitvoering van module 1
- Overlegmomenten met het uitvoerende bureau
- Praktische tips
- Wat kan het Steunpunt RWS Publieksgericht voor u betekenen?

2.1 Het doel van het verkennend belevingswaardenonderzoek

Module 1, het verkennend BWO heeft een tweeledig doel:

- Het verzamelen van relevante gegevens over het studiegebied en de gebiedsgebruikers. Op grond van deze gegevens kan bepaald worden hoe de volgende onderzoeksmodule (s) van het BWO het beste ingericht kan (kunnen) worden.
- Het verkrijgen van een volledig overzicht van en een diepgaand inzicht in de belevingswaarden van het studiegebied. Met deze kennis kan de planontwikkeling verrijkt worden.

De doelstellingen worden gerealiseerd door uitvoering van de twee onderdelen waaruit de module bestaat.

- A) *Omgevingsanalyse*
- B) *Inventarisatie van belevingswaarden*

2.2 Omgevingsanalyse

De omgevingsanalyse is gericht op de beschrijving van het studiegebied. Daarbij wordt het studiegebied meestal gelijk gesteld met het plangebied (of projectgebied). Na afronding van de omgevingsanalyse wordt, op grond van de verzamelde inzichten, het studiegebied nader bepaald ten behoeve van de volgende stap, de inventarisatie van belevingswaarden.

Met de omgevingsanalyse worden de relevant geachte (fysieke, demografische, geografische, milieutechnische en economische) gegevens over het projectgebied in kaart gebracht, waaronder:

- De diverse functies in het gebied en activiteiten die in het studiegebied plaatsvinden (wonen, werken, bedrijvigheid, recreatie, sporten, natuur, enz.).

-
- De belangen die in het studiegebied spelen en de relatie tussen die belangen en de infrastructuur. De relevante actoren in het gebied: de verschillende types belanghebbenden en gebiedsgebruikers (bewoners, bedrijven, recreanten, natuurliefhebbers, passanten et cetera).

Ook worden aanwijzingen verzameld voor de inrichting van de volgende stap in het BWO, te weten:

- Aanwijzingen voor een nadere afbakening van het studiegebied en het vaststellen van de subgebieden
- Aanwijzingen voor het selecteren en werven van gebiedsgebruikers voor het afnemen van diepte-interviews.

Belevingswaardenonderzoek Dijkteruglegging Lent (2003)

Op basis van gesprekken met gebiedsdeskundigen is besloten om ten behoeve van de inventarisatie van belevingswaarden in het oevergebied van Lent gesprekken te voeren met bewoners van Lent en recreanten langs de Lentse oever van de Waal.

In overweging is genomen om ook binnenschippers (op de Waal) te raadplegen, alsmede bewoners en bezoekers van de Nijmeegse Waalkade (aan de overzijde van de rivier). Op grond van inschattingen van experts werd hiervan afgezien. De toegevoegde waarde van gesprekken met genoemde categorieën zou beperkt zijn, aangezien hun beleving van het oevergebied van Lent niet sterk zal veranderen door de voorgenomen maatregelen.

2.2.1. Kenmerken van de omgevingsanalyse

De omgevingsanalyse bestaat uit het bestuderen van bestaande gegevens over het studiegebied door middel van deskresearch. In toenemende mate fungeert daarbij het internet als bron van informatie, vooral websites van (lagere) overheden, belangenorganisaties en regionale media. Daarnaast wordt een beperkt aantal expertgesprekken met omgevingsdeskundigen gevoerd. Daarbij kan gedacht worden aan projectmedewerkers, lokale beleidsambtenaren en vertegenwoordigers van lokale belangenorganisaties (zoals bewonersorganisaties, ondernemersverenigingen en organisaties op het gebied van natuur & milieu, recreatie, leefbaarheid). Het is bovendien veelal zeer nuttig voor de onderzoekers om in deze oriënterende fase een veldbezoek uit te voeren. Het is te overwegen om een projectmedewerker van opdrachtgeverzijde hierbij als gids te laten fungeren.

De interviews met de lokale gebiedsexperts worden uitgevoerd in de vorm van persoonlijke gesprekken (face-to-face interviews) of in een combinatie van face-to-face interviews (met sleutelfiguren) en (ter aanvulling) telefonische interviews.

2.2.2. Rapportage

De bevindingen van de omgevingsanalyse worden beschreven in een bondige tussenrapportage, met een korte beschrijving van het gebied (grondgebruik, functies en activiteiten, natuurlijke kenmerken, demografische kenmerken) en van de belangenorganisaties en gebiedsgebruikers en hun belangen. Het is daarbij zaak niet te diep in te gaan op details die niet relevant zijn voor het doel van het BWO.

In de rapportage wordt daarnaast aandacht besteed aan de inrichting van de volgende stap in het onderzoek, de inventarisatie van belevingswaarden. Daarbij wordt op basis van de omgevingsanalyse in ieder geval het volgende aangegeven en beargumenteerd:

- Nadere bepaling van het onderzoeksgebied

Op basis van de omgevingsanalyse kan nader bepaald worden waar de grenzen van het studiegebied getrokken moeten worden. De grenzen van het studiegebied liggen veelal daar waar (naar inschatting van experts) de effecten van voorgenomen maatregelen niet meer merkbaar zullen zijn. Bovendien kunnen subgebieden worden onderscheiden.

- Bepalen van de relevante categorieën gebiedsgebruikers

Op grond van de omgevingsanalyse kan bepaald worden welke categorieën gebiedsgebruikers in aanmerking komen voor diepte-interviews ten behoeve van de volgende stap in het onderzoek, de inventarisatie van belevingswaarden. Tevens dient te worden vastgesteld hoeveel respondenten per categorie (en indien aan de orde: per subgebied) geïnterviewd moeten worden, en de wijze waarop de werving voor deelname aan het onderzoek kan plaatsvinden.

- Aanwijzingen voor de gespreksleidraad ten behoeve van de diepte-interviews (onderwerpen, specifieke vraagpunten).

2.2.3. Eindproduct

De eindrapportage van de omgevingsanalyse, zoals hierboven omschreven, is een tussenproduct van module 1 en wordt als zodanig meestal als bijlage opgenomen in het eindrapport van module 1.

2.3 Inventarisatie van belevingswaarden

Het doel van de inventarisatie is tweeledig:

- Een zo compleet mogelijke inventarisatie van belevingswaarden in het studiegebied.
- Het zo goed mogelijk *omschrijven* van deze belevingswaarden, vanuit het perspectief van de gebiedsgebruikers. Daarbij wordt ernaar gestreefd om alle facetten van elke belevingswaarde uitvoerig te belichten en zo nauwkeurig mogelijk te benoemen.

Daarnaast kan een inventarisatie (kwalitatief) inzicht geven in hoe bewoners oordelen over de voorgenomen maatregelen, en over de aanleiding om maatregelen te overwegen. Op die manier wordt een indruk verkregen van het probleembesef onder de gebiedsgebruikers en hun bekendheid met en opvattingen over de oplossingsrichtingen. Deze kennis kan als input dienen voor de communicatie rond het onderzoek.

2.3.1. Kenmerken van de inventarisatie

De inventarisatie vindt plaats in de vorm van *kwalitatief onderzoek*. Kwalitatief onderzoek kenmerkt zich doordat er relatief weinig mensen worden ondervraagd, maar dat de gesprekken diepgaand zijn. De resultaten hebben daarom een kwalitatief karakter; er kunnen geen statistisch onderbouwde uitspraken worden gedaan over (het relatieve belang van) de belevingswaarden. Wel geeft het dieper inzicht in de belevingswaarden en in de motieven van de gebiedsgebruikers om bepaalde kenmerken van het gebied meer of minder te waarderen.

Het veldwerk bestaat uit diepte-interviews met gebiedsgebruikers, bij hen thuis of op een onderzoekslocatie. Per categorie gebiedsgebruiker (omwonenden, recreanten, natuurliefhebbers, agrariërs etc) volstaan in het algemeen 3-5 gesprekken. Dit is echter een vuistregel, waar in concrete projecten van afgeweken kan worden. Als bijvoorbeeld het studiegebied groot is, en binnen het studiegebied meerdere subgebieden zijn te onderscheiden met uiteenlopende omgevingskenmerken, kan dat aanleiding zijn om een groter aantal interviews af te nemen. Het doel staat steeds voorop: een zo compleet mogelijke inventarisatie van belevingswaarden in het studiegebied.

Eventueel kan ook gekozen worden voor een vraaggesprek waaraan meerdere respondenten deelnemen (aangeduid als focusgroep). De focusgroep is een beproefde methode in sociaal wetenschappelijk onderzoek, maar (nog) niet in het kader van BWO. Het voordeel ervan is (in vergelijking met individuele gesprekken) dat in relatief weinig tijd en tegen navenant minder hoge kosten, meerdere mensen gehoord kunnen worden. Een mogelijk nadeel is dat in een groepsgesprek de individuele inbreng van de respondenten minder geprononceerd is, en dat deelnemers elkanders perceptie beïnvloeden. Bovendien is het minder geschikt bij een heterogene groep deelnemers.

In het algemeen duren individuele interviews ongeveer 1 uur. De vraaggesprekken hebben een semi-gestructureerd karakter. Dat wil zeggen dat het vraaggesprek erop gericht is om de respondenten ruim gelegenheid te bieden hun leefomgeving op spontane wijze te beschrijven en hun gevoelens erover te uiten. Om ervoor te zorgen dat het vraaggesprek inhoudelijk relevant is (met het oog op het onderzoeksdoel), hanteert de interviewer een gespreksrichtlijn met relevante onderwerpen. Deze wordt losjes gehanteerd, waarbij de interviewer erop toeziet dat alle onderwerpen in het gesprek aandacht krijgen.

De interviewer zal de respondent bij elke uitspraak of mening telkens om een nadere toelichting vragen, om zo de achterliggende motieven en gevoelens van de respondent zoveel mogelijk bloot te leggen. Op die manier ontstaat een dieper inzicht in de omgevingskenmerken, zoals deze door de respondent worden ervaren. Juist dit diepere inzicht is van belang voor het begrip van de beleving van de burger. Het diepere inzicht in de beleving van de omgeving is bovendien onmisbaar als kader voor de analyse van de kwantitatieve data (module 2) alsmede voor een adequate effectbepaling (module 3). Verder kan de Basislijst met belevingswaarden als checklist dienen (zie bijlage).

2.3.2. Analyse en rapportage

In de analyse en rapportage staat het opstellen van een overzicht van belevingswaarden centraal. Het komt daarbij aan op een adequate duiding van de bevindingen uit de interviews. In de rapportage dienen in ieder geval de volgende zaken opgenomen te zijn:

- Een uitvoerige kwalitatieve beschrijving van de omgevingskenmerken (en aspecten daarvan) die de gebiedsgebruikers belangrijk vinden in hun omgeving en *waarom* ze dit vinden.
- Een overzicht (in tabelvorm) van de omgevingskenmerken, indien relevant onderscheiden naar:
 - deelgebieden
 - categorieën gebiedsgebruikers
 - fysiek-ruimtelijke kenmerken en socio-psychologische kenmerken
 - de 'lading' van de kenmerken (positieve / negatieve kenmerken)
- Een beschrijving van de negatieve en positieve ontwikkelingen in het gebied, zoals de gebiedsgebruikers deze ervaren, vrezen of toejuichen
- Opvattingen over de voorgenomen maatregelen (de aanleiding van het BWO) en over de problematiek waar de maatregelen aan gerelateerd zijn
- Een overzicht van te verwachten gevolgen voor gebiedsgebruikers van de maatregelen in studie (eventuele planalternatieven en -varianten).

In de rapportage wordt toegewerkt naar een *overzicht* van de belevingswaarden. Deze belevingswaarden worden zoveel mogelijk 'neutraal' geformuleerd. Daartoe zal veelal een vertaalslag gemaakt moeten worden van omgevingskenmerken naar belevingswaarden. Voorbeeld: als bewoners langs een autosnelweg 'veel herrie van het verkeer' aanduiden als negatief omgevingskenmerk, zou dit vertaald kunnen in een belevingswaarde met de (neutrale) omschrijving 'geluidsniveau in de leefomgeving'.

Bovendien dient in de rapportage te worden aangegeven in hoeverre de belevingswaarden *onderscheidend* zijn, gelet op het doel van de studie. Dit houdt in dat vastgesteld en beschreven moet worden of de gevonden belevingswaarden door de voorgenomen maatregelen beïnvloed zullen worden.

Belevingswaarden waarvoor vastgesteld kan worden dat ze niet onderscheidend zijn, worden in module 2 buiten beschouwing gelaten.

Belevingswaardenonderzoek Schiphol-Amsterdam-Almere (2006)

In deze studie is een groot aantal belevingswaarden die door de gebiedsgebruikers naar voren zijn gebracht, door de onderzoekers als 'niet onderscheidend' aangemerkt. De voorgenomen maatregelen (nieuwe wegverbinding of capaciteitsvergroting van bestaande wegen) zullen geen effect hebben op belevingswaarden als 'sociale veiligheid in de leefomgeving', 'centrale ligging in Nederland' en 'diversiteit van recreatievoorzieningen'. Wat betreft de laatstgenoemde belevingswaarde noteren de onderzoekers in dit verband:

'Burgers waarderen de aanwezigheid van een breed scala aan recreatievoorzieningen in hun leefomgeving. Diversiteit betekent in deze context dichtbij diverse natuurgebieden en parken waar mogelijkheden zijn om te fietsen, wandelen, zwemmen, zonnen, hond uitlaten, etc. Hoewel door wegbreiding de mogelijkheid bestaat dat recreatievoorzieningen worden verkleind of verplaatst leidt dit niet tot een vermindering in diversiteit.'

In het verslag van module 1 dient een advies (inclusief overwegingen) opgenomen te worden met betrekking tot:

- Een nadere bepaling van het onderzoeksgebied
- Doelgroepen voor het toetsend BWO
- Steekproefomvang (per onderzoeksdoelgroep)
- Methode van onderzoek ten behoeve van het toetsend BWO
- De te toetsen belevingswaarden
- Aanvullende onderwerpen die in de vragenlijst voor het toetsend BWO kunnen worden opgenomen (met redenen omkleed)

Aanbevelingen voor de inpassing

Op grond van de bevindingen kunnen na afloop van een verkennend BWO aanwijzingen worden gegeven voor de inpassing van de maatregelen in de omgeving. Ook kan op basis van de bevindingen input worden gegeven voor de planalternatieven en –varianten, die aansluiten bij de beleving van de gebiedsgebruikers.

Aanbevelingen voor de communicatie.

In veel gevallen is er dankzij de vraagg gesprekken met gebiedsgebruikers meer inzicht ontstaan in de informatiebehoefte van de betreffende doelgroep. Er kunnen onder de gebiedsgebruikers misverstanden bestaan over het doel van de voorgenomen maatregelen, of er kan een duidelijk informatietekort zijn met betrekking tot de formele planprocedure. Dit soort bevindingen kunnen aanleiding zijn om de projectleider te voorzien van overwegingen ten aanzien van de communicatie met de burgers.

2.3.3. Eindproduct

Het eindproduct van het verkennend BWO is een rapport met zorgvuldige beschrijvingen van de relevante belevingswaarden en de achterliggende motieven om deze belevingswaarden al dan niet belangrijk te vinden.

Tevens wordt een eerste selectie gemaakt van belevingswaarden die onderscheidend zijn, gelet op de aard van de voorgenomen maatregelen. De overwegingen hierbij worden benoemd. De onderscheidende belevingswaarden worden in een overzicht (tabel) opgenomen.

In het rapport wordt tevens ingegaan op de visie van de gebiedsgebruikers op het gestelde probleem (de reden waarom gestudeerd wordt op te nemen maatregelen), en op hun kennis over en attitude jegens de oplossingsrichtingen.

Van groot belang is dat de onderzoekers op grond van de bevindingen aangeven hoe de volgende module van het BWO het beste ingericht kan worden (bepaling studiegebied, definitie van de onderzoeksdoelgroep, methode van enquêteren).

Indien daartoe uitgenodigd door de projectleider, kunnen de onderzoekers hun verslag afronden met adviezen met betrekking tot de alternatieven en varianten (indien deze nog in ontwikkeling zijn), met betrekking tot de inpassing en eventueel met betrekking tot de communicatie met de gebiedsgebruikers.

De omgevingsanalyse wordt als bijlage in het eindrapport opgenomen.

2.4 Aandachtspunten bij de opzet en uitvoering van Module 1

Uitvoering van module 1 vraagt om toegespitste kennis van het uitvoerend bureau, maar ook begeleiding van de projectleider. Daarbij vragen vooral de volgende werkzaamheden om aandacht.

2.4.1. Voorbereiding

De projectleider zal minimaal zorg moeten dragen voor een budget en een onderzoeksbriefing. Het is van belang in deze fase al een besluit te nemen over de opzet van het onderzoek, meer in het bijzonder over het aantal modules dat uitgevoerd zal worden.

2.4.2. Bureauselectie

De projectleider zal een aantal bureaus moeten uitnodigen voor het indienen van een offerte, en vervolgens op grond van een afweging van kwaliteit en prijs een keuze moeten maken voor een van de bureaus.

2.4.3. Methode van gegevensverzameling

In overleg tussen opdrachtgever en bureau moet een keuze worden gemaakt voor de wijze waarop onder gebiedsgebruikers de belevingswaarden het best geïnventariseerd kunnen worden. Men kan daarbij in beginsel kiezen uit:

-
- a. Face-to-face interviews op locatie (bij de bewoners thuis, met recreanten in recreatiegebieden, etc.). In nagenoeg alle BWO's tot nu toe is deze werkwijze toegepast. De methode is het meest tijdrovend. Deze gesprekken duren in de regel 45-60 minuten
 - b. Face-to-face interviews op centraal punt. Iets minder diepgravende informatie over de individuele beleving. Deze gesprekken duren in de regel 30-45 minuten.
 - c. Focusgroepen vormen een meer collectieve, minder individuele benadering. De nadruk ligt op communicatie over en weer en uitwisseling van gedachten en ideeën. Focusgroepen worden gehouden met 8 tot 10 personen en duren doorgaans maximaal 2 uur. Bij de samenstelling van de focusgroepen is het niet raadzaam om vertegenwoordigers van verschillende gebruikerstypes in dezelfde groep te ondervragen, omdat de belangen en percepties teveel uit elkaar liggen om een zinvolle focusgroep te houden. Het aantal gebruikerstypen is dus medebepalend voor het aantal te houden focusgroepen.

2.4.4. Ontwerp gespreksrichtlijn

De gespreksrichtlijn wordt opgesteld door het onderzoeksbureau. Vaste thema's die in de gespreksleidraad opgenomen moeten worden zijn:

- Beleving huidige situatie en toekomstige situatie
- Beleving van veranderingen in de omgeving
- Kennis en oordeel over plannen/projecten in de omgeving
- Aandachtspunten bij de planvorming en/of inpassing

In de regel zal de projectleider ruim van te voren een concept-gespreksrichtlijn ontvangen zodat hij deze van commentaar kan voorzien en aanvullingen kan vragen. Het bureau stelt op basis hiervan de definitieve gespreksrichtlijn op. Het is denkbaar dat voor verschillende groepen (enigszins) afwijkende gespreksleidraden gehanteerd moeten worden.

Daarnaast kan de *basislijst met belevingswaarden* (zie hoofdstuk 1 en de bijlage) aangewend worden om na te gaan of in de vraagesprekken geen belevingswaarden 'vergeten' worden. Daartoe worden de standaard-belevingswaarden uit de basislijst door de interviewer aan de respondent voorgelegd *pas nadat* deze alle gelegenheid heeft gehad om alle voor hem/haar belangrijke belevingswaarden *spontaan* naar voren te brengen.

2.4.5. Steekproeftrekking en werving

De projectleider bepaalt in overleg met het uitvoerend bureau de omvang en de samenstelling van de steekproef (de groep respondenten die wordt geïnterviewd). Er wordt vastgesteld hoeveel respondenten er in totaal worden geïnterviewd en er wordt op toegezien dat de verschillende groepen gebiedsgebruikers in de steekproef vertegenwoordigd zijn. De omgevingsanalyse biedt hiertoe aanknopingspunten. Het werven van respondenten kan op verschillende manieren plaatsvinden:

-
- Bewoners, agrariërs, bedrijven: via internetbestanden op straat- of postcodeniveau
 - Recreanten, natuurliefhebbers, passanten: ter plekke benaderen
 - Optie: sneeuwbalmethode (respondenten vragen of ze nog meer personen kennen die geïnterviewd kunnen worden)

2.4.6. Veldwerk

Het is raadzaam dat de projectleider de doelgroep 'live' ziet en hoort en daartoe bij enkele interviews of focusgroepen in persoon aanwezig is. Bij een focusgroep kan daartoe een meekijkruimte worden ingericht, waar men via een videocircuit het gesprek kan volgen. De ervaring leert dat projectleiders daardoor veel meer gevoel krijgen voor wat de gebiedsgebruikers in het projectgebied bezighoudt. Bovendien zullen de rapporten veel meer gaan 'leven' wanneer men (een deel van) het veldwerk direct heeft meegemaakt. Een vraag die de projectleider zich zou moeten stellen is: "Voor welke andere functionarissen die betrokken zijn bij het project, is het bijwonen van één of meerdere veldwerksessies zinvol?" Deze betrokkenen kunnen dan ook uitgenodigd worden om een deel van het veldwerk bij te wonen. In geval er geen meekijkruimte voorhanden is en men in dezelfde ruimte verblijft als de respondent(en), is het wel zaak om het aantal RWS medewerkers te beperken (er mag geen sprake zijn van een oververtegenwoordiging).

2.4.7. Rapportage

Veelal dient een vertaalslag gemaakt te worden van de termen en uitdrukkingen die de gebiedsgebruikers hanteren, naar adequate (neutraal geformuleerde) belevingswaarden. Om die reden is het nuttig (zo niet noodzakelijk) dat de rapporteurs ook zelf de diepte-interviews uitvoeren. Evenzo is van belang dat *meerdere* onderzoekers zich over de analyse en rapportage buigen, opdat in onderling overleg een evenwichtige (intersubjectieve) analyse tot stand komt.

Ook bij de bepaling welke belevingswaarden als relevant en onderscheidend worden aangemerkt (belevingswaarden die beïnvloed zullen worden door de voorgenomen maatregelen), dienen de onderzoekers in onderlinge samenspraak (en in overleg met de projectleider) tot conclusies te komen. Tevens is het raadzaam om deskundigen met kennis van het project en deskundigen met kennis van de lokale situatie bij de analyse te betrekken. Dat kunnen bijvoorbeeld experts zijn uit het projectteam van Rijkswaterstaat, maar ook adviseurs van ingenieursbureaus die andere deelstudies uitvoeren. Deze deskundigen zijn het beste in staat om op grond van hun kennis van het gebied en van de voorgenomen maatregelen een adequate inschatting maken op welke belevingswaarden een effect van de maatregelen verwacht kan worden, en op welke belevingswaarde niet.

Het is verder zaak vooraf goede afspraken met het uitvoerend bureau te maken over de vorm van de rapportage (uitgebreid of beknopt) en de verwachtingen die men als projectleider koestert ten aanzien van de inhoud. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de aanbevelingen ten aanzien van de inpassing van de maatregel en de communicatie met de omgeving over het project.

2.5 Overlegmomenten met het uitvoerende bureau

Mogelijke overlegmomenten zijn:

- Voor aanvang van het verkennend BWO vindt een *startbijeenkomst* plaats. Tijdens de bespreking wordt de onderzoeksopzet aangescherpt en worden afspraken gemaakt over:
 - Literatuur en reeds beschikbare onderzoeksdata die het onderzoeksbureau moet bestuderen.
 - De personen en organisaties die bij het onderzoek betrokken moeten worden.
- In de loop van het verkennend BWO vindt *tussentijds overleg* via telefoon en e-mail plaats om de opdrachtgever op de hoogte te houden en om eventueel aanpassingen door te voeren op basis van voortschrijdend inzicht.
- *Na afronding van de module* wordt doorgaans het eindverslag door het bureau gepresenteerd. Tevens kan tijdens deze bijeenkomst van gedachte worden gewisseld over de invulling van de volgende module, het toetsend BWO.

2.6 Praktische tips

- Let op wat je over het project bekendmaakt: stem dit af met de projectcommunicatie.
- Maak duidelijk dat het niet gaat om inspraak of om opinieonderzoek; voorkom dat de verwachting wordt gewekt dat tot maatregelen besloten zal worden louter op basis van het onderzoek. Wees er ervan bewust dat het onderzoek verwachtingen kan wekken.
- Breng ook niet-georganiseerde belangen in kaart (dus ook de belangen van burgers die niet vertegenwoordigd zijn door belangengroepen).
- Let erop dat de steekproef van de gebiedsgebruikers recht doet aan het streven om een zo compleet mogelijke inventarisatie van belevingswaarden op te stellen
- Hou rekening met seizoensgebonden activiteiten. Als waterrecreanten een categorie relevante gebiedsgebruikers vormen, zou onderzoek onder deze groep bij voorkeur *niet* hartje winter plaats moeten vinden.
- Benadruk de vertrouwelijkheid van de gesprekken. Zorg dus ervoor dat er niets in de rapportage staat dat herleid kan worden naar concrete personen.

-
- Neem alle methoden in ogenschouw die gebruikt kunnen worden om de groepen gebiedsgebruikers te werven voor het onderzoek.
 - Overweeg om respondenten een beloning te geven (bijvoorbeeld een cadeau- of boekenbon van 15-25 euro) als dank voor hun medewerking.
 - Probeer de invloed van 'incidenten' duidelijk af te bakenen. Vlak na de ontsporing van een chloortrein kijkt men bijvoorbeeld anders aan tegen spooruitbreiding dan ervoor.
 - Geen kwantitatieve uitspraken in het rapport! Die zouden de suggestie kunnen wekken dat statistisch betrouwbare uitspraken kunnen worden gedaan.

2.7 Wat kan het Steunpunt RWS Publieksgericht voor u betekenen?

Het Steunpunt kan over aanpak en uitvoering van module 1 de projectleider op allerlei momenten adviseren en ondersteunen. Daarbij kan gedacht worden aan:

- Advies over aanpak en methodekeuze
- Voorbeelden geven van gespreksrichtlijnen voor de interviews
- Advies over de werving van respondenten
- Opstellen van eisen ten aanzien van het eindproduct
- Meelezen met de analyse, conclusies en aanbevelingen
- Meelezen met het vaststellen van de lijst met belevingswaarden
- Vertaalslag van omgevingskenmerken naar belevingswaarden
- Bepaling van onderscheidende belevingswaarden
- Voorbeelden aanreiken van rapporten van eerder verrichte, vergelijkbare onderzoeken
- Aanwijzingen geven voor verwachtingenmanagement

3. Module 2: toetsend belevingswaardenonderzoek

Dit hoofdstuk gaat in op het volgende:

- Het doel van een toetsend belevingswaardenonderzoek
- Kenmerken van een toetsend belevingswaardenonderzoek
- Aandachtspunten bij de opzet en uitvoering van module 2
- Overlegmomenten met het uitvoerende bureau
- Praktische tips
- Wat kan het Steunpunt RWS Publieksgericht voor u betekenen?

3.1 Het doel van een toetsend belevingswaardenonderzoek

Een toetsend BWO is erop gericht een kwantitatief en representatief beeld te geven van hoe de gebiedsgebruikers de omgeving beleven. Daartoe worden de belevingswaarden, zoals beschreven in module 1, ter toetsing voorgelegd aan een steekproef uit de groep gebiedsgebruikers. Centrale vragen hierbij zijn:

- Hoe worden de belevingswaarden gewaardeerd?
- Welk belang wordt aan de belevingswaarden gehecht?

3.2 Kenmerken van het toetsend belevingswaardenonderzoek

Door middel van een enquête onder een representatieve steekproef van bewoners en andere gebiedsgebruikers wordt nagegaan welke belevingswaarden door de meeste gebiedsgebruikers relevant worden gevonden. Bovendien wordt nagegaan waar de gebiedsgebruikers de prioriteit leggen als zij de verschillende belevingswaarden ten opzichte van elkaar moeten afwegen. Tevens wordt gecontroleerd of alle relevante belevingswaarden daadwerkelijk in beeld zijn; het kan immers zijn dat bij de inventarisatie van belevingswaarden (module 1) een belevingswaarde 'over het hoofd' is gezien.

De kwantitatieve toetsing van de belevingswaarden levert inzicht in het relatieve gewicht van de belevingswaarden, dit betreft het relatieve belang dat door de gebiedsgebruikers aan elk van de belevingswaarden wordt toegekend. Deze informatie is belangrijk om een adequate effectbepaling te kunnen verrichten (module 3).

Het meten van waardering en belang van de belevingswaarden

Om het *belang* van elke belevingswaarden te meten, is in meerdere BWO's een specifieke vraagwijze toegepast. Daarbij wordt de respondenten gevraagd de vijf (iets meer of minder kan ook) belangrijkste belevingswaarden 'punten' te geven: 5 punten voor de belangrijkste belevingswaarde, 4 punten voor de 1 na belangrijkste, et cetera. Uit de scores kan vervolgens het relatieve belang (gewicht) van elke belevingswaarde worden afgeleid. Een andere optie is het toepassen van een 5 puntsschaal om de waardering te meten.

Nadere analyse van de belevingswaarden

Gegevens die door middel van kwantitatief onderzoek worden verzameld, lenen zich voor statistische analyses, waarmee meer inzicht ontstaat in de betekenis en belang van de belevingswaarden. Daartoe is, in het kader van recente BWO's veelvuldig gebruik gemaakt van *factoranalyse en regressieanalyse*. Met factoranalyse kan nagegaan worden of er samenhang bestaat tussen verschillende belevingswaarden. Dat kan inzicht opleveren in achterliggende factoren die bepalend zijn voor de beleving van de omgeving. Op basis van deze analyse kunnen belevingswaarden veelal worden geclusterd tot een overzichtelijk aantal 'dimensies'.

Belevingswaardenonderzoek Bovenriviereengebied (2003)

In het toetsend BWO hebben de onderzoekers door middel van factoranalyse een groot aantal belevingswaarden (op basis van onderlinge samenhang) teruggebracht tot een drietal dimensies (zie onderstaand schema: links de dimensies, rechts de samenstellende belevingswaarden).

a. Rivierdynamiek:	<ul style="list-style-type: none">- levendige rivier- zicht op scheepvaart- imposante rivier- zichtbaarheid van weersinvloeden- schoonheid van hoogwater- nabijheid van rivier- uitzicht op de rivier en landschap- weids uitzicht- risico van hoogwater
b. Natuur- en cultuurlandschap:	<ul style="list-style-type: none">- verschillende soorten planten en dieren- oorspronkelijke natuur- afwisseling in het landschap- begroeiing in de uiterwaarden- avontuurlijke natuur- karakteristiek landgebruik- zichtbaarheid van seizoenswisselingen- agrarisch landgebruik- toegankelijke natuurgebieden- kronkelige vorm van de dijk- karakteristieke bebouwing langs de rivier- karakteristieke dorpen en steden- rust en stilte
c. Recreatiemogelijkheden:	<ul style="list-style-type: none">- recreatiemogelijkheden dichtbij huis- ruime keuze in recreatiemogelijkheden- voldoende kwaliteit van het zwemwater

Door middel van *regressieanalyse* wordt gezocht naar aanwijzingen voor de samenhang tussen de belevingswaarden en de algemene waardering van de gebiedsgebruikers voor de omgeving. Op die manier kan nader inzicht worden verkregen in het belang van belevingswaarden (omgevingskenmerken) voor de kwaliteit van de leefomgeving.

Belevingswaardenonderzoek Boverivierengebied (2003)

Uit de regressieanalyse die de onderzoekers hebben uitgevoerd blijkt dat de dimensie **Rivierdynamiek** het sterkst is gerelateerd aan de beoordeling van de ruimtelijke kwaliteit van het gebied, gevolgd door de dimensie Natuur en Cultuurlandschap en in mindere mate door de dimensie Recreatiemogelijkheden. Hieruit valt af te leiden dat vooral de Rivierdynamiek een stempel drukt op de kwaliteit van de omgeving, zoals deze door de gebiedsgebruikers wordt ervaren.

Er is op basis van meerdere BWO's expertise opgebouwd over adequate aanwending van statistische analysetechnieken. Deze expertise kan uiteraard op verzoek ter beschikking worden gesteld door het Steunpunt.

Eindproduct

Het eindproduct van het toetsend BWO is een bondig rapport met beschrijvingen, tabellen en figuren over de waardering en het belang van de belevingswaarden voor de beoordeling van de kwaliteit van de leefomgeving. Eventuele statistische significante verschillen tussen subgroepen worden in de rapportage aangegeven en geduid. Het rapport spitst zich toe op de presentatie van een (voorlopig) *beoordelingskader*: een overzicht van de voor het gebied (en met het oog op het doel van het onderzoek) relevante belevingswaarden die meer of minder beïnvloed zullen worden door de voorgenumen maatregelen. Dit kader wordt definitief vastgesteld en gebruikt bij de effectbepaling (zie volgende hoofdstuk).

3.3 Aandachtspunten bij de opzet en uitvoering van Module 2

3.3.1. Voorbereiding

De projectleider stelt in samenspraak met het bureau – en aan de hand van de resultaten van module 1 - vast wat het definitieve studiegebied is en onder welke doelgroep(en) toetsend BWO moet worden uitgevoerd.

3.3.2. Bureauselectie

Hoewel aan te bevelen is om één bureau alle modules te laten uitvoeren, kan ook gekozen worden voor verschillende bureaus voor de respectievelijke modules.

Indien module 1 is uitgevoerd door een onderzoeksbureau dat gespecialiseerd is in kwalitatief onderzoek, zal voor het toetsend BWO een ander bureau moeten worden geselecteerd. Het is denkbaar dat het bureau dat voor het kwantitatieve onderzoek wordt gekozen, de dataverzameling uitbesteedt aan een bureau dat gespecialiseerd is in veldwerk. Het eerstgenoemde bureau blijft in dat geval eindverantwoordelijk en dient als hoofdaannemer zorg te dragen voor de briefing en begeleiding van het bureau dat de dataverzameling uitvoert.

3.3.3. Methode van gegevensverzameling

Het bureau bepaalt in samenspraak met de projectleider welke methode van gegevensverzameling in het toetsend BWO gebruikt gaat worden. Bij de offertekeuze moet het bureau al aangeven naar welke methode van gegevensverzameling hun voorkeur uitgaat. De methode wordt afgestemd op de omstandigheden in het studiegebied en op de specifieke wensen en behoeften van de opdrachtgever. In grote lijnen komen de volgende keuzemogelijkheden in aanmerking voor de uitvoering van de enquête:

- Schriftelijk
- Face-to-face
- Telefonisch
- Internet (online)

Elke methode heeft relatieve voor- en nadelen, zoals uit het volgende globale overzicht blijkt.

	respons / representativiteit	kwaliteit dataverzameling (gelegenheid tot nadenken over het antwoord)	hoeveelheid vragen + gebruik toonmateriaal kaarten/foto's	snelheid (inclusief dataverwerking)	kosten (relatief)
schriftelijk	+/-	+	+	+/-	+
face-to-face	+	+	+/-	+/-	- -
telefonisch	+	+/-	-	+	-
internet	+/-	+	+	++	++

Meestal wordt een toetsend BWO uitgevoerd door middel van een schriftelijke enquête die naar het huisadres van de respondenten wordt gestuurd. Deze methode is zeer beproefd en vooralsnog in de meeste gevallen te prevaleren boven andere methoden. Soms echter is een andere aanpak wenselijk. Een telefonische enquête zou overwogen kunnen worden als er weinig tijd voor het onderzoek beschikbaar is. Face-to-face onderzoek is in te zetten bij moeilijk bereikbare doelgroepen, die wel gebruik maken van het gebied, maar van wie het huisadres onbekend is (recreanten, natuurliefhebbers).

Het gebruik van internet als onderzoeksmiddel is de afgelopen jaren enorm toegenomen. En dit ondanks de twijfels over de representativiteit van onderzoek via internet, vooral omdat niet alle categorieën burgers in even grote mate *online* zijn (ouderen zijn ondervertegenwoordigd). Er zijn twee manieren om een internetenquête in te zetten ten behoeve van een toetsend BWO, te weten:

1. Via een vast webpanel

Een aantal aanbieders van webenquêtes heeft vaste contacten gelegd met een groep van bijvoorbeeld 50.000 Nederlanders (uit alle delen van het land), waaruit webpanels kunnen worden samengesteld voor specifieke onderzoeksdoeleinden.

Het studiegebied voor een toetsend BWO moet groot zijn, want anders zitten er te weinig inwoners in het panel. Een voordeel van een webpanel is dat over de respondenten veel achtergrondgegevens bekend zijn, die in de analyse gebruikt kunnen worden. Een mogelijk nadeel is dat de deelnemers aan webpanels niet in alle opzichten representatief zijn (meer dan gemiddeld computergeoriënteerd, meer dan anderen gevoelig voor incentives). De meeste webenquêtes worden uitbesteed aan gespecialiseerde bureaus voor dataverzameling via het internet.

2. Internetonderzoek zonder gebruik te maken van een panel
Door middel van een schriftelijke of telefonische oproep aan een *geselecteerde steekproef* wordt de doelgroep gevraagd om deel te nemen aan een internetonderzoek. Deze aanpak is (nog) niet beproefd ten behoeve van BWO's, maar te voorzien is dat er vaker gebruik van gemaakt zal gaan worden. Het biedt de voordelen van internetenquëtering, en maakt het toch mogelijk (beter dan bij een vast webpanel) om een relatief kleine (lokale) groep gebiedsgebruikers in een representatief steekproefonderzoek te betrekken. Niettemin is de representativiteit een punt van aandacht, zolang bepaalde groepen naar verhouding minder online zijn.

Multi method: de keuze is aan de respondent

Een recente ontwikkeling is dat *meerdere* methodes van gegevensverzameling tegelijk worden ingezet, met als doel om op een efficiënte manier een hoge en representatieve respons te bereiken. In een aantal BWO's is een combinatie van schriftelijk en online toegepast. Ook is het mogelijk om de respondenten bijvoorbeeld telefonisch te benaderen en vervolgens uit te nodigen voor een enquête waaraan men vervolgens naar eigen keuze telefonisch, online of schriftelijk deelneemt. Een voorwaarde is daarbij wel dat de vragenlijst geschikt is voor elk van de methodes (wat niet altijd mogelijk zal zijn: aan een telefonische vragenlijst worden andere eisen gesteld dan aan een schriftelijke- of online-vragenlijst). Hoewel een multi method aanpak mogelijkheden biedt, kan het (onderzoekstechnisch gezien) soms toch onwenselijk zijn om bepaalde methodes te combineren.

3.3.4. Ontwerp vragenlijst

Afhankelijk van de gekozen methoden, ontwerpt het uitvoerend bureau in samenspraak met de projectleider een vragenlijst.

Standaardonderwerpen zijn:

- Algemeen oordeel over de kwaliteit van de leefomgeving (ruimtelijke kwaliteit van de omgeving)
- De waardering van de belevingswaarden die men relevant vindt (de lijst met te toetsen belevingswaarden uit module 1 wordt voorgelegd, met de vraag of deze een rol spelen voor de beleving van de kwaliteit van de leefomgeving)
- Eventuele aanvullende belevingswaarden (open vraag, in eigen woorden te beantwoorden)

-
- Het relatieve belang van de afzonderlijke belevingswaarden (top 5 volgens de respondent)
 - De mate waarin aspecten van de kwaliteit van de leefomgeving als problematisch worden ervaren en eventuele wensen en behoeften
 - Optioneel: het oordeel over de doelstellingen van het project
 - Achtergrondgegevens van de respondent

De vragenlijst wordt pas ingezet als de projectleider ermee akkoord is.

Aanbiedingsbrief

Het is gebruikelijk om de schriftelijke enquête te begeleiden met een aanbiedingsbrief aan de respondent. In deze brief wordt helder uiteengezet wat de bedoeling van het onderzoek is, en wat met de resultaten gebeurt. Bij voorkeur wordt de brief ondertekend door de opdrachtgever, bijvoorbeeld de projectleider of hoger gestelde.

3.3.5. Steekproeftrekking en werving

De opdrachtgever en het uitvoerende bureau bepalen in overleg de omvang en de samenstelling van de steekproef. De steekproefomvang en -samenstelling zijn vooral afhankelijk van het aantal gebruikersgroepen waarover men uitspraken wenst te doen. Het kan hierbij gaan om verschillende typen gebiedsgebruikers (bewoners, recreanten, passanten, etc.) of om verschillende subgroepen binnen deze typen (inwoners van deelgebieden). Als vuistregel kan gelden dat per gebruikersgroep bij voorkeur 200 of meer en minimaal 100 personen ondervraagd moeten worden om er statistisch verantwoorde uitspraken over te kunnen doen.

Herwegen

Als in een steekproef de groepen in verhouding niet gelijk zijn aan de populatie (mannen versus vrouwen, agrariërs versus niet agrariërs, hogere inkomens versus lagere et cetera) kan dat aanleiding zijn tot een zogenoemde herweging. Daarbij worden de resultaten van de enquête gecorrigeerd, en representatief gemaakt voor de onderzoekspopulatie als geheel (de plaatselijke bevolking van gebiedsgebruikers).

Voorwaarde daartoe is wel dat bekend is hoe de onderzoekspopulatie in werkelijkheid is samengesteld.

Veelal is dit af te leiden uit gegevens van bijvoorbeeld het CBS.

Herweging is vooral nodig wanneer vooraf wordt besloten om relatief veel vertegenwoordigers van relatief kleine groepen voor het onderzoek uit te nodigen. Dit gebeurt meestal om ook over kleinere groepen afzonderlijk 'harde' uitspraken te kunnen doen. De herweging zorgt er dan voor dat het oordeel van deze groepen op het totaal niet onevenredig zwaar gaan wegen. Hetzelfde principe geldt als in een onderzoek meerdere subgebieden zijn te onderscheiden, die in bevolkingsaantallen sterk verschillen.

Werving respondenten

De respondenten worden geworven door het bureau dat de enquête uitvoert op basis van de vastgestelde steekproefsamenstelling en -omvang.

3.3.6. Veldwerk

Bij een telefonische en/of schriftelijke enquête wordt meestal eerst een korte test (pilot) gehouden om te zien of de vragenlijst naar wens functioneert. De opdrachtgever kan een aantal gesprekken meeluisteren. Waar nodig kunnen nog kleine veranderingen in de vragenlijst worden aangebracht. De veldwerkperiode van een telefonische enquête duurt doorgaans 2-4 weken, en is vooral afhankelijk van de omvang van de steekproef. De projectleider moet door het uitvoerende bureau regelmatig op de hoogte worden gebracht van de vorderingen van het veldwerk.

Ook bij een internetenquête wordt meestal een korte testfase ingelast waarin de werking van de enquête wordt getest. Het is aan te raden dat de projectleider zelf ook een *link* krijgt om te zien hoe de enquête werkt. Als het veldwerk start worden de deelnemers van een webpanel per e-mail uitgenodigd; de meeste deelnemers vullen de vragenlijst binnen een paar dagen in. Meestal wordt in totaal minimaal een week uitgetrokken voor de gegevensverzameling. Indien gekozen wordt voor een internetenquête onder een steekproef uit de bevolking (respondenten worden telefonisch of per brief uitgenodigd), dan zal het veldwerk langer duren.

Bij de gegevensverzameling met schriftelijke vragenlijsten is de directe betrokkenheid van de opdrachtgever meestal gering. De gegevensverzameling neemt 2-4 weken in beslag. In die periode mag de projectleider verwachten dat hij op de hoogte wordt gehouden van de voortgang van het veldwerk.

Responsverhogende maatregelen

Er zijn maatregelen om de respons te verhogen, die vanwege het belang van een hoge respons in overweging genomen kunnen worden:

- Betrokkenheid van de doelgroep vergroten
 - In de aanbiedingsbrief goede uitleg geven over het onderzoeksdoel en over de manier waarop de resultaten worden gebruikt in de planvorming
 - Een aanbiedingsbrief ondertekend door een autoriteit (de minister, de burgemeester et cetera, eventueel begeleid met media-aandacht)
 - De vertrouwelijkheid van de gegevensverwerking benadrukken (in de aanbiedingsbrief)
 - Terugkoppeling: toezeggen (en nakomen!) dat over de resultaten gecommuniceerd zal worden, bijvoorbeeld via lokale kranten, de projectwebsite of een (digitale) nieuwsbrief
- Niet te lange vragenlijsten voorleggen (de respons daalt met een toenemend aantal vragen)
- Helder geformuleerde en eenduidige vragen (onbegrip bij de respondent leidt tot irritatie en voortijdig afhaken)

Herinnering

Het is niet ongebruikelijk om mensen (of huishoudens) die niet reageren (bij een schriftelijke enquête of webenquête), een herinnering te sturen en op te roepen alsnog mee te doen met het onderzoek. Dat kan in beginsel zowel schriftelijk, telefonisch of per e-mail. Het verhogen van de respons is gunstig voor de kwaliteit van het onderzoek. Naarmate de respons hoger is, zijn de resultaten eerder representatief en is ook de kwaliteit (validiteit) van de uitkomsten hoger.

3.3.7. Rapportage

De rapportage omvat in ieder geval de volgende onderdelen:

- Context, aanleiding voor het onderzoek
- Doel- en probleemstelling
- Uitleg van de onderzoeksopzet en -methode
- Verantwoording van de steekproeftrekking, respons, non-respons, nauwkeurigheid en betrouwbaarheid, representativiteit, eventuele herweging en de gebruikte statistische analysetechnieken (in de bijlage).
- Korte beschrijving van het studiegebied en de problematiek
- Uitkomsten per belevingswaarde, zowel in tabellen als in korte beschrijvingen
- Verschillen tussen groepen gebiedsgebruikers
- Beschrijving van het (voorlopige) beoordelingskader: een overzicht van de relevante belevingswaarden en het gewicht dat de gebiedsgebruikers eraan toekennen
- Uitkomsten van de overige vragen
- Conclusies en aanbevelingen

3.4 Overlegmomenten met het uitvoerende bureau

Mogelijke overlegmomenten zijn:

- Bij de bepaling van de onderzoeksmethode, de steekproefomvang en de steekproefsamenstelling.
- Tijdens het testen van de vragenlijst (bij telefonisch onderzoek)
- Na voltooiing van het veldwerk en bij oplevering van de eerste concept rapportage
- Bij presentatie van het eindproduct: het rapport en het beoordelingskader
- Tussentijds via telefoon en e-mail
- Ter voorbereiding op de volgende module

3.5 Praktische tips

- Benadruk de vertrouwelijke behandeling van de verstrekte gegevens
- Maak gebruik van de 'harde' gegevens over het studiegebied, bijvoorbeeld de cijfers van het CBS of van de gemeenten in het studiegebied.

-
- Let op de representativiteit van de steekproef. Wanneer wordt gekozen voor een webenquête is dit een speciaal aandachtspunt: bestrijkt het webonderzoek alle typen gebiedgebruikers? Moeten er aanvullend andere methoden worden ingezet?
 - Zorg dat de afhandeling (versturen brieven, frankeren, innemen post, etc.) van de enquête zo veel mogelijk door het onderzoeksbureau plaatsvindt. Het aanleveren van de enveloppen, het briefpapier en de handtekening vindt plaats door de projectleider.
 - Bedenk een strategie voor het verwachtingenmanagement. Anticipeer op verwachtingen die bij burgers zouden kunnen ontstaan doordat hun mening wordt gevraagd en houd hiermee rekening bij de introductie van het onderzoek. Het is bijvoorbeeld raadzaam om aan de bewoners uit te leggen dat het BWO geen opinieonderzoek is of een vorm van rechtstreekse inspraak.
 - Hou er rekening mee dat bewoners naar aanleiding van de enquête contact zoeken met de afzender voor vragen en opmerkingen. Draag er zorg voor dat de eigen organisatie zich daarop instelt (eventueel telefonisch vragenuurtje vermelden in de aanbiedingsbrief). In de enquête en/of de brief moet het telefoonnummer van de contactpersoon worden vermeld om te voorkomen dat mensen het centrale telefoonnummer gaan bellen wat in de voetnoot van de officiële brief wordt vermeld.

3.6 Wat kan het Steunpunt RWS Publieksgericht voor u betekenen?

Bij het Steunpunt RWS Publieksgericht is ten aanzien van alle inhoudelijk-methodologische en praktisch-logistieke aspecten van het toetsend BWO alle expertise in huis. U kunt advies en ondersteuning invoeren met betrekking tot onder andere:

- Voorbeelden aanreiken van aanbiedingsbrief, waarin de juiste tone of voice is gebruikt
- Opzet van het BWO (methode, steekproef)
- Vragenlijst (adviseren, meelesen, voorbeelden aanreiken)
- Responsverhogende maatregelen
- Statistische analyse (adviseren, second opinion geven, voorbeelden aanreiken)
- Rapportage (adviseren, second opinion geven, voorbeelden aanreiken)
- Conclusies en aanbevelingen over de volgende onderzoeksmodule

4. Module 3: effectbepaling

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het volgende:

- Het doel van een effectbepaling
- Kenmerken van een effectbepaling
- Aandachtspunten bij de opzet en uitvoering van module 3
- Overlegmomenten met het uitvoerende bureau
- Praktische tips
- Wat kan het Steunpunt RWS Publieksgericht voor u betekenen?

4.1 Het doel van een effectbepaling

De effectbepaling vormt de derde module van BWO, en is gericht op het ultieme doel van veel BWO's: een beoordeling van de effecten van de voorgenomen maatregelen op de kwaliteit van de leefomgeving, gezien vanuit het perspectief van de burger. De effectbepaling houdt in dat de onderzoekers op grond van alle beschikbare informatie en van alle beschikbare expertise een inschatting maken van de effecten van de voorgenomen maatregelen (planalternatieven en varianten) op de belevingswaarden in het studiegebied.

4.2 Kenmerken van de effectbepaling

Voor de effectbepaling in het kader van m.e.r.-studies wordt een specifieke werkwijze gebruikt die aansluit bij de systematiek van het MER. De centrale gedachte is dat de effecten op de belevingswaarden (geheel of grotendeels) ontleend kunnen worden aan de bevindingen uit de andere deelstudies. Daartoe worden voor alle relevante (onderscheidende) belevingswaarden indicatoren bepaald, die enerzijds een adequate operationalisering (vertaling) zijn van de belevingswaarden en anderzijds zoveel mogelijk aansluiten bij de gegevens uit de technische deelstudies.

Om tot een effectbepaling te komen, worden de volgende (voorbereidende) stappen gezet:

1. Vaststellen van het definitieve beoordelingskader
2. Bepalen van indicatoren
3. Opzoeken gegevens in technische deelstudies
4. Beoordeling gegevens uit de technische deelstudies op belevingseffecten

4.2.1. Vaststellen van het definitieve beoordelingskader

De eerste stap is het definitief vaststellen van het beoordelingskader: dit is het overzicht van belevingswaarden waarop de effectbepaling betrekking zal hebben.

Screening op onderscheidendheid

Het is van belang nogmaals (evenals in module 1 en 2) zorgvuldig (*in samenspraak* met deskundigen met kennis over het project en deskundigen met kennis van de lokale situatie) te *screenen* in hoeverre de belevingswaarden 'onderscheidend' zijn. Belevingswaarden die beïnvloed zullen worden door een of meer van de planalternatieven en –varianten, zijn onderscheidend en worden in het beoordelingskader opgenomen. Belevingswaarden waarop de voorgenomen maatregelen geen effect zullen hebben, zijn niet onderscheidend en worden niet in het definitieve beoordelingskader opgenomen. Het is van belang dat de overwegingen om een belevingswaarde al dan niet in het beoordelingskader op te nemen, in het eindverslag van de effectbepaling *zorgvuldig worden beschreven*.

Strategisch- versus inrichtingsniveau

Er wordt onderscheid gemaakt in twee soorten MER-en, te weten een strategische MER en een inrichtingsMER. De keuze voor een van beide hangt nauw samen met de fase waarin het project zich bevindt en de grootte van het studiegebied. Dit onderscheid kan ook voor de effectbepaling worden gemaakt. Bij een strategische MER kan ervoor worden gekozen uitsluitend belevingswaarden in het beoordelingskader op te nemen die op 'strategisch niveau' van betekenis zijn; in geval een vastgestelde belevingswaarde slechts op inrichtingsniveau beïnvloed wordt door de voorgenomen maatregelen, wordt de betreffende belevingswaarde buiten het beoordelingskader gehouden. Bij een inrichtingsMER is het ook mogelijk dat strategische belevingswaarden buiten het beoordelingskader worden gehouden. Een dergelijke keuze is vooral afhankelijk van het doel waarvoor het BWO wordt ingezet.

Overzicht

Het beoordelingskader wordt in de rapportage weergegeven in de vorm van een overzicht van de relevante belevingswaarden, inclusief een heldere en eenduidige omschrijving. Daarbij worden de belevingswaarden geclusterd in de dimensies die naar voren zijn gekomen uit de analyse van module 2. Deze dimensies worden in het beoordelingskader aangemerkt als 'beoordelingscriteria', terwijl de samenstellende belevingswaarden nu worden aangemerkt als 'subcriteria'.

Effectbepaling Beleving Ruimte voor de rivier (2005)		
In de effectbepaling Ruimte voor de Rivier (gebaseerd op zowel het BWO Bovenrivierengebied als BWO Benedenrivierengebied) is het definitieve beoordelingskader als volgt samengesteld.		
BEOORDELINGSCRI- TERIA	SUBCRITERIA (BELEVINGSWAARDE N)	OMSCHRIJVING
Rivierdynamiek		
	imposante rivier	breedte, stroming en kracht van de rivier
	karacteristieke bebouwing langs de rivier	gemalen, steenfabrieken, molens, boerderijen en dijkhuisjes langs de rivier.
	levendige rivier	afwisseling in waterstanden in zomer en winter
	schoonheid hoog water	hoge waterstanden, ondergelopen uiterwaarden en de reactie van de natuur daarop.
	weids uitzicht over land	openheid van het landschap: uitzicht dat door weinig elementen wordt verstoord.
Natuur & cultuurlandschap		
	avontuurlijke en oorspronkelijke natuur	onvoorspelbare natuur met overhangende taken, met krekens en wildgroei. Planten en dieren die van oudsher in het gebied leven.
	afwisseling landschap	afwisseling in landgebruiksvormen, zoals rivier, landbouw en natuur.
	agrarisch landgebruik	zichtbare agrarische bedrijvigheid; de boerderijen, weilanden en gewassen op het veld.
	karacteristieke steden en dorpen	aanwezigheid van vestigsteden en vissersdorpen langs de rivier.
	kronkelige vorm van de dijk	door de kronkelige vorm van dijken heeft men, wanneer men er overheen rijdt, steeds een ander uitzicht op het landschap.
Recreatiemogelijkheden		
	recreatiemogelijkheid en dichtbij huis	mogelijkheden tot wandelen, fietsen, zwemmen en vissen e.d. rondom de woonplaats

4.2.2. Bepalen van indicatoren

De volgende stap is het bepalen van 'indicatoren': meetbare en toetsbare gegevens die zoveel mogelijk ontleend worden aan de technische deelstudies (en aan de expertise van de opstellers van de deelstudies). Voor elk subcriterium (belevingswaarde) in het beoordelingskader wordt door de onderzoekers een indicator vastgesteld, eventueel meerdere indicatoren. Daarbij is het uiteraard van groot belang om een zorgvuldige vertaalslag te maken van de belevingswaarden naar de indicatoren. Daartoe dienen de onderzoekers zich steeds te vergewissen van wat de belevingswaarden, zoals door de gebiedsgebruikers aangeduid, precies *behelzen*. En hiervoor zal regelmatig teruggegrepen moeten worden naar de resultaten van de voorafgaande onderzoeksmodules, waarbij vooral de diepteinterviews met gebiedsgebruikers (module 1) het noodzakelijke inzicht kunnen leveren.

Effectbepaling Beleving Schiphol-Amsterdam-Almere (2006)

Als indicator voor de belevingswaarde 'geluidsniveau in de leefomgeving' is gekozen voor het 'aantal geluidsgehinderden verkeerslawaaï'. Deze indicator is ontleend aan het MER van de Planstudie Schiphol-Amsterdam-Almere. Als indicator voor de belevingswaarde 'natuur in de regio' is gekozen voor het 'aantal hectares natuur, landbouw en stiltegebieden'.

4.2.3. Opzoeken gegevens in technische deelstudies

De derde stap betreft het opzoeken van (objectieve) gegevens in de technische deelstudies; gegevens die verwijzen naar de effecten van voorgenomen maatregelen op de indicatoren. Uiteraard vindt dit zoveel mogelijk gelijktijdig plaats met de vorige stap. Het vaststellen van indicatoren en het zoeken naar relevante gegevens vindt normaal gesproken in onderlinge samenhang plaats.

Effectbepaling Beleving Ruimte voor de Rivier (2005)

Voor de effectbepaling m.b.t. een aantal natuurgerelateerde belevingswaarden is in deze studie gebruik gemaakt van de *ecotopenkaarten* van de projectwerkgroep Natuur. Op de kaarten worden kenmerkende landschapstypen aangegeven en de (landschaps-)verandering als gevolg van de voorgenomen maatregelen. Aan de hand van deze informatie kon worden ingeschat in hoeverre de maatregelen (planalternatieven) effect hebben op (onder andere) de belevingswaarde '*avontuurlijke en oorspronkelijke natuur*'. De BWO-onderzoekers geven daarbij uitvoerig aan welke afwegingen gemaakt zijn bij het toekennen van een oordeel. Ter illustratie een fragment uit het rapport:

'De beoordeling van veranderingen in het aandeel natuur zal als volgt plaatsvinden:

Als een uiterwaard in de autonome ontwikkeling voornamelijk in gebruik is als landbouwgrond en er door een bepaalde maatregel in een basisalternatief of regiomodule landbouwgrond wordt omgezet in één of meerdere van de bovenstaande natuurecotopen, dan wordt dit positief gewaardeerd. Als landbouwgrond alleen in natuurlijk grasland en/of stroomdalgrasland wordt omgezet dan is de zichtbare verandering in het aandeel natuur relatief gering. De maatregel krijgt wél een plus, omdat de toegankelijkheid van een dergelijk gebied beter is dan wanneer het landbouwgrond is en het recht van overpad per situatie geregeld moet worden. De toegankelijkheid van natuurgebieden, een belevingswaarde die niet binnen het beoordelingskader valt, wordt op deze manier indirect toch meegenomen in de effectbepaling. Wanneer er in een traject vervolgens één of meerdere maatregelen zijn met een dergelijk effect dan krijgt het alternatief of de module de waardering '+'.

Ook de overwegingen om tot een ander oordeel te komen worden in het rapport uitvoerig beschreven.

Indien gegevens ontbreken

Als er van een belevingswaarde/indicator geen technische gegevens omtrent de effecten voorhanden zijn, zal een andere weg bewandeld moeten worden om het effect op de belevingswaarden in te schatten.

In sommige gevallen kunnen metingen of berekeningen worden uitgevoerd door (bij voorkeur) de experts die zich met de relevante deelstudie bezighouden. Als dat niet mogelijk is kan ervoor gekozen worden een kwalitatieve effectinschatting te maken. Ook dan is de inbreng van deskundigen met kennis over het project en/of deskundigen met kennis over de lokale situatie onmisbaar, en worden zij ten behoeve van de effectbepaling geraadpleegd (in de vorm van een focusgroep of interviews).

4.2.4. Beoordeling gegevens uit de technische deelstudies op belevingseffecten

De effecten van de verschillende alternatieven en varianten worden door de onderzoekers (in samenspraak met de materiedeskundigen) beoordeeld ten opzichte van de autonome ontwikkeling. De *waarderingssystematiek* die hiertoe wordt gebruikt, gaat uit van een 5-puntsschaal (soms van een zevenpuntschaal). Een beoordeling in het effectenoverzicht kan vijf betekenissen krijgen:

++ (+2)	grote of opmerkelijke verbetering t.o.v. autonome ontwikkeling
+ (+1)	verbetering t.o.v. autonome ontwikkeling
0 (0)	niet of zeer gering afwijkend van autonome ontwikkeling
- (-1)	verslechtering t.o.v. autonome ontwikkeling
-- (-2)	grote of opmerkelijke verslechtering t.o.v. autonome ontwikkeling

Het toekennen van elke beoordeling wordt toegelicht door middel van een effectbeschrijving, waarin met redenen en overwegingen het toegekende effect wordt toegelicht.

Weging van beoordelings- en subcriteria

Aangezien alle beoordelingscriteria en subcriteria (belevingswaarden) niet per se even belangrijk zijn in de ogen van de gebiedsgebruikers, wordt in de waarderingssystematiek rekening gehouden met het relatieve belang van elke indicator en van elke belevingswaarde (subcriterium). Dit relatieve belang wordt ontleend aan de resultaten van het toetsend BWO (zie vorige hoofdstuk). De effectscores (-2, -1, 0, +1, +2) worden herwogen op basis van het relatieve belang van elk van de belevingswaarden. Als gevolg wegen in de totaalbeoordeling de effectscores op belangrijke belevingswaarden dus zwaarder mee, terwijl de scores op minder belangrijke belevingswaarden minder gewicht in de schaal leggen.

Niet alleen worden alle subcriteria herwogen, ook de beoordelingscriteria dienen ten opzichte van elkaar herwogen te worden. Ook dit vindt plaats op basis van de meetresultaten van module 2 (toetsend BWO). Naarmate een beoordelingscriterium van groter belang is volgens de respondenten, weegt dit criterium sterker mee bij de bepaling van de effecten.

4.2.5. Totaalbeoordeling effecten

Het eindresultaat van de effectbepaling is een overzicht (zowel in een effectenmatrix als in kwalitatieve beschrijvingen) van de effecten van elk planalternatief en variant op de beleving.

Effectbepaling Beleving Ruimte voor de Rivier (2005)

Onderstaande eindtabel geeft weer hoe de onderzochte basisalternatieven (BA 1 en 2), de Regiomodules (RM 1-5) en het Voorkeursalternatief (VKA) scoren op de beleving van de burger.

Totaalscores beleving

	BA 1	BA 2	RM 1	RM 2	RM 3	RM 4	RM 5	VKA
Waal 1								
Waal 2								
Waal 3								
Waal 4								
Rijn 1								
Rijn 2								
Rijn 3								
Rijn 4								
Rijn 5								
IJssel 1								
IJssel 2								
IJssel 3								
IJssel 4								
Lek								
Merwede								
Bergse Maas								

- = positief (0,50 of meer);
- = neutraal (-0,49 en 0,49);
- = negatief (-0,50 of minder)

Om tot de totaalscore te komen zijn de scores op elk van de beoordelingscriteria samengenomen, op basis van het relatieve belang dat de gebiedsgebruikers aan elk van de criteria hebben toegekend. Daarom telt het beoordelingscriterium 'Natuur- en Cultuurlandschap' voor 40% mee in de totaalbeoordeling, terwijl de scores op de criteria 'Rivierdynamiek' en 'Recreatiemogelijkheden' elk voor 30% meetellen. Uit de eindtabel is onder andere af te lezen dat het Voorkeursalternatief overwegend neutraal scoort en dat bijvoorbeeld Basisalternatief 2 een relatief gunstige score laat zien, met name op enkele trajecten langs de Rijn, Waal en IJssel.

4.2.6. Eindproduct

Het eindproduct van de effectbepaling is een bondig rapport met beschrijvingen en tabellen over de effecten van de verschillende alternatieven en varianten op de beleving van de kwaliteit van de leefomgeving.

Idealiter leidt dit tot een voorkeursvolgorde van de alternatieven, gezien vanuit het perspectief van de burger. Het alternatief dat het beste scoort, kan worden aangemerkt als het Meest Belevingsvriendelijke Alternatief.

4.3 Aandachtspunten bij de opzet en uitvoering van Module 3

4.3.1. Wel of geen effectbepaling?

Met name in het kader van m.e.r.-studies wordt een effectbepaling volgens de omschreven systematiek op prijs gesteld. Dankzij de systematiek vormen de resultaten van een BWO een eenheid met de andere deelstudies. Als gevolg heeft het BWO een duidelijke plaats en zal met de resultaten eerder rekening gehouden worden in de besluitvorming.

Niettemin zijn er soms praktische of inhoudelijke overwegingen om van een effectbepaling af te zien, of deze uit te voeren in de vorm van een relatief eenvoudige kwalitatieve effect*inschatting* door de onderzoekers, in samenspraak met andere deskundigen. Redenen hiervoor kunnen zijn:

- Er zijn nauwelijks of geen technische gegevens beschikbaar. In dat geval moet worden afgewogen of een effectbepaling gebaseerd op inschattingen van experts kan volstaan. Deze werkwijze is minder exact en leidt wellicht tot minder overtuigende resultaten.
- Het ontbreekt aan tijd en budget. Ook in zo'n geval kan een effectbepaling in de vorm van een kwalitatieve effectinschatting door experts uitkomst bieden; deze werkwijze is weliswaar minder uitvoerig, maar wel kosten- en tijdbesparend.
- De projectleider wil de beleidsmakers/beslissers slechts het beoordelingskader aanbieden, zodat zij dit zelf onder begeleiding van het Steunpunt op de alternatieven kunnen loslaten. Een reden hiervoor kan zijn dat beslissers, door zelf met de beoordelingscriteria aan de slag te gaan, meer inzicht krijgen in de belevingswaarden van de gebiedsgebruikers.

4.3.2. Inpassing in het MER

BWO geeft invulling aan de vaak ontbrekende sociale component en maakt mogelijk dat de beoordeling vanuit experts kan worden aangevuld met een beoordeling vanuit het perspectief van de burger. Aangezien gebruik wordt gemaakt van de gegevens uit de technische deelstudies, bestaat er vaak overlap tussen BWO en de andere deelonderzoeken. Bij de effectberekening van de totale m.e.r. kan dan het probleem van dubbeltellingen ontstaan.

Daarvoor zijn diverse oplossingen, bijvoorbeeld:

- Belevingswaarden (deels) opnemen als deelaspect in het MER. Het gaat daarbij om belevingswaarden die niet in één van de andere deelstudies aan bod komen en waar apart onderzoek naar is verricht (zoals sociale belevingswaarden).
- Belevingswaardenonderzoek in z'n geheel als apart item/hoofdstuk opnemen. Om het belevingswaarden goed tot zijn recht te laten komen in het MER verdient het aanbeveling om een apart hoofdstuk in het MER op te nemen over de effecten van de planalternatieven op de kwaliteit van de leefomgeving, zoals beleefd door de burgers. Als resultaat kan hierbij het Meest Belevingsvriendelijke Alternatief worden aangewezen.

4.3.3. Multidisciplinaire aanpak

Bij de effectbepaling wordt als het ware een brug geslagen tussen de expertise van sociale wetenschappers en die van technische deskundigen. De praktijk leert dat een goede effectbepaling daarom staat en valt met nauwe en collegiale samenwerking tussen onderzoekers met uiteenlopende achtergronden en (in de regel) van verschillende bureaus. Daarbij is voor het Steunpunt een ondersteunende rol weggelegd als coördinator en *facilitator*. Van de projectleider mag verwacht worden dat deze erop toeziet dat de gegevens van de andere deelstudies (tijdig) worden aangeleverd, opdat deze een rol kunnen spelen bij de effectbepaling.

4.3.4. Rapportage

Het rapport van de effectbepaling bevat ten minste:

- Beschrijving van en toelichting op het definitieve beoordelingskader
 - Beschrijving en toelichting beoordelingscriteria/belevingswaarden
 - Verantwoording ten aanzien van de keuze van onderscheidende belevingswaarden
- Een overzicht van de effecten per beoordelingscriterium voor elk van de alternatieven en varianten
- Samenvattende eindtabel (in schema en in beschrijving)
- Meest Belevingsvriendelijke Alternatief
- Sociale aspecten, belevingswaarden die niet in andere deelstudies aan bod komen

4.4 Overlegmomenten met het uitvoerende bureau

Belangrijke momenten zijn:

- Het opzetten van het definitieve beoordelingskader (inclusief de bepaling welke belevingswaarden al dan niet onderscheidend zijn)
- Het bepalen van de indicatoren (welke nemen we mee?)
- Het beoordelen van de technische gegevens
- De verslaglegging en presentatie van het eindresultaat
- Tussentijds via e-mail en telefoon

4.5 Praktische tips

- Vooraf het doel van de effectbepaling vaststellen en de consequenties die dit heeft voor het eindproduct en voor de integratie in de MER
- Stel vooraf vast hoe je omgaat met tijdelijke effecten (bijvoorbeeld overlast bij de aanleg).
- Stem de effectbepaling af met de uitvoering van de andere deelstudies van de m.e.r.

4.6 Wat kan het Steunpunt RWS Publieksgericht voor u betekenen?

Het verdient het aanbeveling om de adviseurs van het Steunpunt RWS Publieksgericht nauw bij de opzet en de uitvoering te betrekken. Het Steunpunt kan begeleiding bieden bij het uitbesteden aan een extern bureau. Gezien de complexiteit van de materie, is het van essentieel belang om de specialisten van het Steunpunt te vragen het betreffende bureau intensief te begeleiden.

5. Aan de slag met een belevingswaardenonderzoek

Na lezing van de vorige hoofdstukken zal duidelijk zijn dat voorafgaande aan een BWO, de projectleider een aantal inhoudelijke besluiten zal moeten nemen en enige voorbereidingen zal moeten treffen. Het gaat daarbij om de volgende zaken:

- Doelstelling formuleren
- Globale opzet vaststellen,
- Vaststellen budget en beschikbare tijd
- Inschakeling van een uitvoerend bureau
- Timing en afstemming met andere deelstudies van de m.e.r.

Bij al deze beslismomenten en werkzaamheden kan het Steunpunt RWS Publieksgericht de projectleider bijstaan met raad en daad.

5.1 Doelstelling formuleren

De projectleider zal duidelijk voor ogen moeten hebben waarom hij een BWO wil laten uitvoeren en wat hij ermee wil bereiken. Zoals in de vorige hoofdstukken is beschreven kan een BWO ten behoeve van meerdere doelen (al dan niet in combinatie) worden ingezet, te weten:

- Effectbepaling van voorgenomen maatregelen (alternatieven en varianten in studie) vanuit het perspectief van de burger
- Inzichten verzamelen vanuit het perspectief van de burger, die als input kunnen fungeren voor de ontwikkeling van een strategische visie, voor het ontwikkelen van concrete planalternatieven of voor het ontwikkelen van beleid.
- Aanwijzingen verzamelen voor de inpassing van maatregelen (bij uitvoerings/inrichtingsplannen) vanuit het perspectief van de burger.

Daarnaast kan een BWO bijdragen aan de verstandhouding met de bewoners. Het BWO is immers vaak een aanleiding om met bewoners te overleggen, hen bij het planproces te betrekken en over de resultaten van het BWO te communiceren. Hierbij zij opgemerkt dat het verrichten van een BWO nooit als belangrijkste doel heeft om begrip voor het project te kweken, laat staan er maatschappelijk draagvlak voor te creëren. Daartoe is het BWO als instrument niet ontwikkeld en daarop is BWO ook niet primair gericht.

5.2 Globale opzet vaststellen

Zo vroeg mogelijk in het project zal besloten moeten worden over de opzet van de BWO. Zo wordt het aantal uit te voeren modules bij voorkeur vooraf bepaald. Dit is niet alleen nodig om het benodigde budget te reserveren, maar ook om een offerteaanvraag te formuleren ten behoeve van de uitbesteding aan derden (onderzoeksbureau).

Zoals eerder in deze handleiding is aangegeven, bestaat een volwaardig BWO uit drie modules. Daar kan echter van worden afgeweken, als het doel van het onderzoek daartoe aanleiding geeft. Immers, niet in alle projecten staat de effectbepaling centraal; er zijn ook projecten die een meer verkennend karakter hebben en waarbij een uitvoerige effectenbepaling niet aan de orde is. In zo'n globale verkennende studie kan module 1 (eventueel in combinatie met module 2) al voldoende informatie opleveren. Ook bij kleinschalige planstudies (klein plangebied, weinig gebiedsgebruikers) of wanneer de voorgenomen maatregelen geringe impact hebben, kan soms worden volstaan met een beperkte opzet van het BWO.

Naast het doel van de studie zijn er andere overwegingen die meebepalen hoeveel modules zullen worden uitgevoerd:

- De kenmerken van de voorgenomen maatregelen (veel of weinig effecten te verwachten)
- De kenmerken van het plangebied (grootte van het areaal, bevolkingsomvang, diversiteit van de gebiedsgebruikers et cetera)
- De beschikbare tijd
- Het beschikbare budget

Op grond van deze overwegingen kan gekozen worden voor uitvoering van het gehele BWO (module 1+2+3), maar soms ook voor bijvoorbeeld een combinatie van module 1 en een eenvoudige uitvoering van module 3.

Er zijn omstandigheden denkbaar waarin niet vooraf (met zekerheid) duidelijk is hoeveel modules nodig zijn. Pas gedurende de uitvoering van het BWO wordt dan vastgesteld of en (zo ja) welke vervolgstappen wenselijk zijn. In dat geval kan men aanvangen met een eerste module en de volgende module(s) aanmerken als optioneel.

5.2.1. Studiegebied bepalen

Het is wenselijk dat vooraf zo goed mogelijk het *studiegebied* voor het BWO wordt vastgesteld. Vaak wordt bij de aanvang van een BWO het projectgebied als uitgangspunt genomen, maar er kan aanleiding zijn om het studiegebied van het BWO anders (groter, kleiner, of anders gesitueerd) te definiëren. Als bijvoorbeeld uit de eerste verkenningen blijkt dat de gebiedsgebruikers uit een grotere regio afkomstig zijn (wonen) dan het plangebied, zal het studiegebied voor het BWO moeten worden aangepast. Ook kan blijken dat de effecten van voorgenomen maatregelen de grenzen van het plangebied overschrijden, en dat om die reden het studiegebied voor het BWO aangepast zou moeten worden. Omdat deze inzichten pas gedurende de uitvoering van module 1 verzameld worden, kan het definitieve studiegebied voor het BWO meestal pas na (en op grond van) module 1 worden bepaald.

5.2.2. Omvang steekproeven

Ook dient globaal te worden vastgesteld hoe groot het onderzoek zal worden in termen van *aantallen respondenten*. Daarbij is een belangrijk onderscheid tussen de diepte interviews in module 1 en de steekproef(en) voor de enquêtes in module 2. In de betreffende hoofdstukken van deze handleiding is hierover meer informatie te vinden.

5.3 Vaststellen budget en beschikbare tijd

De doorlooptijd en de kosten van een BWO hangen af van de precieze opzet van het onderzoek (aantal modules, omvang van elke module et cetera). Van grote invloed is ook de omvang van het studiegebied. De praktijk wijst uit dat er enorme verschillen zijn in grootte van het studiegebied. In sommige BWO's overstijgt het studiegebied nauwelijks enkele vierkante kilometers; in andere BWO's (bijvoorbeeld Ruimte voor de Rivier en Zuiderzeelijn) bestrijkt het studiegebied meerdere provincies. Grotere studiegebieden vragen meestal om een grootschaliger en meer complexe opzet van het BWO (meer diepte-interviews, grotere steekproef, grotere hoeveelheid belevingswaarden, uitgebreidere analyses en rapportages) en vergen (dus) ook meer begeleidingsuren en budget. De kosten van een BWO (of een enkele module) is daarom hier alleen bij benadering te geven, waarbij een flinke bandbreedte moet worden aangehouden.

Globale indicatie van de kosten en de doorlooptijden

Module	Doorlooptijd	Kosten
Verkennd BWO	6 - 10 weken	€12.500 tot €50.000
Toetsend BWO	6 – 10 weken	€15.000 tot €45.000
Effectbepaling	6 - 10 weken	€15.000 tot €35.000

5.4 Inschakeling van het uitvoerende bureau

Er worden meerdere (meestal 3) bureaus - die daarvoor in aanmerking komen – uitgenodigd om een offerte in te dienen; uit de offerrende bureaus wordt het bureau geselecteerd dat het BWO (of een van de modules) gaat uitvoeren. De bureaus dienen bij het offerteverzoek een schriftelijke briefing te ontvangen, waarin alle relevante achtergrondinformatie is opgenomen. Tevens dient een (voorlopige) doelstelling en probleemstelling geformuleerd te worden.

Hou er rekening mee dat de offerrende bureaus vragen stellen over het uit te voeren BWO. Opdrachtgevers voor een BWO kunnen het best vooraf overwegen of zij naast een schriftelijke briefing de bureaus alleen de gelegenheid tot telefonisch vragen stellen geven, of dat zij ook met de bureaus afzonderlijk een briefingsbijeenkomst houden. Het laatste biedt meer gelegenheid tot aanscherping en verdieping van de opzet van het onderzoek maar vergt ook een grotere tijdsinvestering van alle betrokkenen.

5.5 Timing en afstemming met andere deelstudies van de m.e.r.

Een vroegtijdige inzet van BWO zal leiden tot een sterkere positie van de belevingswaarden in de m.e.r.-procedure. Bij voorkeur worden door middel van een BWO (module 1 en 2) de belevingswaarden al vastgesteld *voordat* de planalternatieven (en –varianten) ontwikkeld zijn. Dan kan het BWO input zijn voor de Startnotitie en wordt het beste gewaarborgd dat het perspectief van de bewoners daadwerkelijk wordt meegenomen in de planontwikkeling.

Aangezien de uitvoering van module 3 (Effectbepaling) in een m.e.r.-studie afhankelijk is van de resultaten van andere deelstudies, wordt de 'timing' van deze module afgestemd op die van de andere deelstudies. Er wordt met name gekeken naar de technische aspecten (indicatoren) die bij een effectbepaling het effect van de maatregelen in studie op belevingswaarden meetbaar kunnen maken. Ook kan de informatie uit het BWO een nuttige bijdrage leveren aan bijvoorbeeld het detailontwerp van alternatieven, de inpassing van planalternatieven, compenserende en mitigerende maatregelen en soms zelfs het ontwikkelen van geheel nieuwe oplossingen.

Tijdig overleg tussen de bureaus die respectievelijk het BWO en de andere deelonderzoeken uitvoeren, draagt ertoe bij dat de informatieverzameling in alle m.e.r.-onderzoeken optimaal wordt afgestemd. Het verdient dan ook aanbeveling om tijdens een startbijeenkomst zo spoedig mogelijk na aanvang van de m.e.r.-procedure de plaats en de invulling van het BWO in de m.e.r. te bespreken. Als besloten wordt een effectbepaling uit te voeren is afstemming opnieuw cruciaal. Er zal afgesproken moeten worden welke technische aspecten worden gebruikt als indicatoren voor het effect van de planalternatieven op de relevante belevingswaarden.

Bijlage A Basislijst met belevingswaarden

Het Steunpunt RWS Publieksgericht heeft, op grond van de ervaringen met BWO in een groot aantal verschillende projecten, een basislijst met belevingswaarden opgesteld. Er is een aantal gebiedstypes (types leefomgeving) onderscheiden en per gebiedstype is een serie waarden opgesteld die in zo'n gebied kunnen worden aangetroffen.

Projectleiders van Rijkswaterstaat kunnen deze lijst gebruiken wanneer zij een BWO gaan opzetten. Het gebruik van zo'n lijst heeft als voordeel dat niet steeds opnieuw 'het wiel hoeft te worden uitgevonden'. Voordelen zijn naast de mogelijkheid tot vergelijking (en verrijking!) van de zelf gevonden belevingswaarden, ook tijdwinst en lagere kosten.

Wel moet er voor worden gezorgd dat in de interviews voorrang wordt gegeven aan spontaan genoemde belevingswaarden. Het is zaak dat belevingswaarden van de basislijst (zo die nog niet spontaan zijn genoemd) pas in tweede instantie door de interviewer worden voorgelegd. Het spontaan genoemde, specifieke van het studiegebied mag niet ondersneeuwen!

A.1 Algemene belevingswaarden

Natuur

De belevingswaarde natuur wordt overwegend uitgelegd als de aanwezigheid van planten en dieren, niet beïnvloed door ingrepen van de mens. Natuur waarbij mensen het gevoel krijgen dat het door de mens is aangelegd en geordend wordt minder gewaardeerd.

De belevingswaarde natuur heeft te maken met:

Aanwezigheid van planten en dieren:

- hoeveelheid, ontwikkeling, variatie

Bijna onaangetast, alsof het al eeuwen zo is

Dynamiek

Eigenheid

Functionaliteit voor de mens

Natuurlijkheid:

- organisch en harmonisch geheel, spontaan gegroeid, dingen zijn goed ingebed in de omgeving

Omvang van een gebied

Ruigheid

Spontaniteit en autonomie:

- mate van afwezigheid van menselijke beïnvloeding

Toegankelijkheid:

- de mogelijkheid om via verschillende routes het gebied te doorkruisen

Variatie

Groen

De belevingswaarde groen komt vaak naar voren in stedelijk gebied. Hierbij gaat het vaak juist wel om natuur die door de mens is aangelegd en geordend. De aanwezigheid van groen in de woonomgeving speelt een belangrijke rol in de waardering van die woonomgeving.

De belevingswaarde groen heeft te maken met:

Aangelegd en geordend

Gevarieerd groen:

- soorten (eikenbomen en beukenbomen), vegetatietypen (bomenrij en groenstrook), kleur (bladeren en bloemen)

Groenstroken

Parkjes

Plantsoenen

Stedelijk groen:

- hoeveelheid en variatie
- onderhoud en netheid: bomen en struiken zijn gesnoeid zodat men er geen last van heeft, geen dode bomen en struiken, geen zwerfvuil en hondenpoep in het groen

Ruimte, weidsheid en uitzicht

Ruimte, weidsheid en uitzicht zijn belevingswaarden die vaak in combinatie met elkaar, in één adem, worden genoemd. Met de belevingswaarde ruimte wordt in het algemeen ruimtelijkheid bedoeld. Met ruimte wordt echter in bepaalde gevallen ook concreet het hebben van ruimte om activiteiten te verrichten bedoeld.

De belevingswaarden ruimte, weidsheid en uitzicht hebben te maken met:

Heelheid van het landschap:

- het landschap gaat nog heel ver zo door

Identiteit

Kleuren en hoeveelheid licht

Openheid van landschappen

Ruimtelijke opbouw:

- met ruimte in stedelijke gebieden wordt vooral een ruim opgezette buurt bedoeld

Ruimtelijke ordening van een omgeving

Vrijheid

Rust en geluid

De belevingswaarden rust en geluid worden vaak op een verschillende wijze ingevuld. Ze zijn vooral verbonden met een gevoel van vrijheid. Rust en stilte zijn twee kanten van dezelfde medaille. In stedelijke gebieden doelt men met rust op niet teveel overlast van burens, straatlawaaï of verkeer. Echter, de totale afwezigheid van geluid kan eng zijn.

De belevingswaarden rust en geluid hebben te maken met:

Aantal decibel
Afwezigheid van lawaai
Gebiedseigen geluiden
Gebiedsvreemde geluiden
Gevoel van vrijheid
Passendheid van geluiden
Stilte

Recreatiemogelijkheden

Recreanten willen vaak dichtbij huis blijven. De belevingswaarde recreatiemogelijkheden wordt vaak uitgedrukt als recreatiemogelijkheden dichtbij huis. De belevingswaarde recreatiemogelijkheden dichtbij huis richt zich op de mogelijkheid tot recreatie dichtbij huis in de vorm van wandelen, fietsen, vissen, zwemmen.

De belevingswaarde recreatiemogelijkheden heeft te maken met:

Aanleg van bossen, waterpartijen en recreatiegebieden
Aanwezigheid van bewegwijzering, campings en bankjes
Recreatieve voorzieningen:
- vooral de capaciteit, de kwaliteit en de diversiteit van deze voorzieningen is van belang
Toegankelijkheid van een gebied

A.2 Gebiedsspecifieke belevingswaarden

Bij de volgende gebiedstypen keren veel dezelfde belevingswaarden terug. Het zijn belevingswaarden die specifiek voorkomen in een bepaald gebiedstype, maar er kan niet zondermeer vanuit worden gegaan dat ze ook in andere gebiedstypen voorkomen. Hieronder worden per gebiedstype specifieke belevingswaarden nader omschreven:

Agrarisch gebied

Afwisselende omgeving
Natuur
Ruimte
Rust
Uitgestrektheid
Verre zichten en vrij kijken
Wolkenluchten

Bossen

Afwisseling

Begaanbaarheid

Natuur

Ongerept

Ruig

Toegankelijkheid

Variatie en verrassingselementen:

- donkere paadjes, kronkelpaden, heuvels

Duinlandschap en kust

Diversiteit van recreatie:

- surfen, vissen, wandelen, strandrecreatie

Drukke naar de kust in de zomer

Eenheid:

- eigen identiteit, heelheid, compleetheid, afwezigheid storende onderdelen, aanwezigheid passende onderdelen

Historisch karakter kustplaatsen

Natuur

Persoonlijke band met de omgeving en het water:

- atmosfeer, kleur van het water, zonsondergangen, zicht op het water

Wolkenluchten

Haven en Industrie

Bereikbaarheid

Milieukwaliteit

Natuur

Recreatieruimte

Schoonheid:

- rivier, scheepvaart, industriële complexen

Sociaal klimaat

Voorzieningenniveau

Meren

Bereikbaarheid

Cultuurhistorie: waarde van omliggende dorpen

Horizon

Natuur

Openheid

Recreatie en toerisme

Ruimte

Rust

Werkgelegenheid

Rivierlandschap

Natuur

Persoonlijke band met de omgeving en het water:

- atmosfeer, kleur van het water, zonsondergangen, zicht op het water

Ruimte

Rust

Veiligheidsbeleving:

- kans op hoogwater, overstromingsrisico's

Wolkenluchten

Stedelijk woongebied

Aantrekkelijke directe woonomgeving:

- schoonheid, netheid

Bereikbaarheid

Parkeergelegenheid

Rustige recreatiemogelijkheden in de buurt

Uitzicht op groen:

- hoeveelheid, variatie, onderhoud, netheid, lijnvormig, vlakvormig

Veiligheid: geen last van burens

Voorzieningenniveau